

SÁMEDIGGI
SÄMITIGGE
SÄÄ'MTE'Gǵ
SAAMELAISKÄRJÄT

SÁMEDIKKI BARGIIDPOLITIIKKALAŠ ÁŠŠEGIRJJIT 2011-2015

BARGIIDPOLITIIKKALAŠ PROGRÁMMA

DÁSSEÁRVOPLÁNA

OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐAPLÁNA

Dohkkehuvvon sámedikki čoahkkimis 18.12.201

Sisdoallu

1 LÁIDEHUS	4
2 SÁMEDIGGI JA DAN DOAIBMABIRAS	6
4 SÁMEDIKKI BARGIIDPOLITIHKKALAŠ PROGRAMMA	11
4.1 Prográmma ulbmilat	11
4.2 Jodiheapmi	11
4.3 Bargiiddáiddut	13
4.4 Rekryteren ja oahpásmahttin	14
4.5 Bargiidhálddahus ja máhtu gárgeheapmi	16
4.6 Virgeoktavuohtaáššit	19
4.6.1 Bálkáhanvuogádat	19
4.6.2 Bargoáigi, luomut, badjeláiggi bargan ja badjeláiggebargofriddja.....	20
4.6.3 Bargoburesveadjin ja bargodorvvolašvuohta	22
4.6.4 Barggus veadjin ja eretorrun buohcuvuođa dihte	23
4.6.5 Gáiddusbargu.....	25
4.6.6 Virgelobit, eará friddjavuođat ja daid addin	26
4.6.7 Siidodoaimmat.....	28
4.7 Doaimma beavttálmahttin	29
5 SÁMEDIKKI DÁSSEÁRVOPLÁNA	29
5.1 Dásseárvoplána ulbmilat	29
5.2 Dásseárvoplána vuolggasajit ja doahpagat	30
5.2. Čielggadeapmi sámedikki dásseárvodili birra	31
5.2.1 Jearahallan bargiide.....	31
5.2.2 Bargosearvvuš.....	32
5.2.3 Skuvlen ja barggus ovdáneapmi	32
5.2.4 Vealaheapmi ja eahpedásseárvosaš meannudeapmi	33
5.4.4 Barggu ja bearraša oktiiheiveheapmi	33
5.4.5 Dásseárvvu ollašuvvan.....	34
5.4.6 Nissoniid ja dievdduid sajáiduvvan iešguđetgelágan bargguide	34
5.4.7 Kárten nissoniid ja dievdduid bargguid luohkkájuogus, bálkkáin ja bálkáearuin	34
5.3 Doaimmabijut dásseárvvu ovddideapmái	36
5.3.1 Rekryteren	36
5.3.2 Bálká	37
5.3.3 Bargosearvvuš, jodiheapmi ja bargiidpolitihkka	37
6 SÁMEDIKKI OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐAPLÁNA	38
6.1 Ovtaveardásašvuodaplána ulbmilat	38
6.2 Ovtaveardásašvuodaplánema vuolggasajit ja doahpagat	39
6.3 Doaimmabijut ovtaveardásašvuođa ovddideapmái	40
6.3.1 Mánggahápmásašvuođajodiheapmi ja ovtasbargodáiddut.....	40
6.3.2 Ovtaveardásašvuohta rekryteremis	41
6.3.3 Bálkávuogádat	42
6.4.4 Ovtaveardásaš barganvejolašvuođat	43
6.5 Ovtaveardásašvuohta sámedikki bálvalandoaimmain	44
6.5.1 Skuvleni ja oahppomateriálabálvalusat.....	44
6.5.2 Sámekultuvrra doarjja	44
6.5.3 Sámegielat bálvalusat ja áššehasbálvalus	45

6.5.4 Sámegielat sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusat	47
6.5.5 Sámegielat beaivedikšu ja giellabeassedoaimma	48
6.5.6. Sámedikki válggat	48
6.5.7 Sámekulturguovddáš Sajos	48
7 OLLAŠUHTTIN JA ČUOVVUN	50
8 DOAIBMABIJUID GÁIBIDAN RESURSSAT JA ČOAHKKÁIGEASSOTABEALLA.....	51
9 VÁIKKUHUSAT	61

1 LÁIDEHUS

Sámedikki bargiidprográmma sihke dásseárvo- ja ovtaveardásašvuodaplánat leat dahkkon ovttasbarggus sámedikki bargiiguin. Áššegirjjiid leat gieđahallan bargiidčoahkkimis 6.10.2011 ja dan lassin leat gullan bargiid vel sierra. Prográmma ja plánat leat čohkkejuvvon oktan dokumeantan, vai daid ollašuhttin, čuovvun ja resurseren livččii álkit. Seammás goittotge dan golbma oasi leat maid iežaset ollisvuodát ja dain sáhtta čohkket maid sierra dokumeanttaid. Bargiidpolitihkalaš áššegirjjiin lea oktasaš láidehus ja almmolaččat oasis, sihke oktasaš čuovvun ja resurserenoassi. Bargiidpolitihkalaš áššegirjjiin geahččalit váikkuhit sámedikki bargiidpolitihkkii, rekryteremii, doaimmaid resurseremii sihke sámedikki fállan bálvalusaide ja daid bissovaš gárgeheapmái. Dan oktavuodas oaivvildit bálvalusaiguin áššehasbálvalusa, sámi kulturmearreruđa juolludeami, oahppomateriálamearreruđa geavaheami, sámegielat sosiála- ja dearvvasvuodabálvalusaide várrejuvvon mearreruđa geavaheami sihke sámedikki válggaid.

Bargiidpolitihkalaš áššegirjjiid ulbmilin lea stivret ja gárgehit sámedikki doaimma dásseárvosašvuoda ja ovtaveardásašvuoda sihke stivret sámedikki bargiidhálddaha ja bálvalusaid sáme kultuvrra árvvuid vuodul. Áššegirjjit váldojit vuhtii válmmaštalladettiin sámedikki válgabaji doaibmaprográmma.

Bargiidpolitihkalaš áššegirjjiid ollašuhttima čuovvut ovttas bargiiguin ja maiddá sámedikki doaibmamuitaš giedeahallama oktavuodas. Bargiidpolitihkalaš áššegirjjiid gáibidan resurssat leat árvoštallon sierra. Storra oasi prográmma ja plána doaimmain sáhtta ollašuhttit dalá resurssaiguin. Oassi doaimmain gáibidit lassiresurssaid sámedikki bargiidhálddahussii, bargiid ovdduide, elektrovnnalaš bálvalusaide, bargiid skuvlejupmái ja sámegielat bálvalusaide anáraš- ja nuortalašgillii. Daid doaimmaid ollašuhttin lea sorjovaš sámedikki aitosas doibmii várrejuvvon resurssaid gárganeamis. Bargiidpolitihkalaš áššegirjjit váldojit vuhtii sámedikki ekonomijaplána ja jahkasaš bušeahta čállima oktavuodas.

Sámedikki bargun lea ollašuhttit sámi kulturiešstivrema sihke dorvvastit ahte sámegiella ja kultuvrra bissot ealasin. Sámegiella ja kultuvrra ealasin seailun gáibida lunddolaš sámegiella geavahanbirrasiid seailuma, sámi árbevieruid ja dábiid seailuma ja sámi ealáhusaid ealasin bissuma. Sámediggi doarju ja atná dehálažžan, ahte sámedikki bargit sáhttet bargat barggu olis árbevirolaš ealáhusaiguin ja sámi kulturalbmanemiiguin. Sámediggi bargoadin doarju bargiidpolitihkalaš vugiiguin sámegiella studerema, árbevirolaš sámi ealáhusaid sihke kulturalbmanemiid hárjeheami.

Bargiidpolitihkalaš áššegirjjit leat fámus gitta jahkái 2015. Bargiidpolitihkalaš áššegirjjit leat čállon suomagillii ja jorgaluvvon davvi-, anáraš- ja nuortalašgillii. Sámedikki stivra sáhtta dárkkistit ovttasbarggus bargiiguin bargiidpolitihkalaš áššegirjjiid teknikalaččat áššegirjjiid fámus leahkin áiggis vejolaš áššegirjjiid guoskevaš láhkaásaheami, stáhta virge- ja bargoeaktosoahpamuša ja sámedikki bargoortnega rievdadusaid dihte.

Sámedikki bargiidpolitihkalaš áššegirjjiid ollašuhttimis vástida olles bargoveahka ja luohttámušolbmot: buohkain lea ovddasvástádus buresveadjji, dásseárvosaš ja ovtaveardásaš bargo- ja bálvalanbirrasis. Ollašuhttima čuovvumis vástida

bargojoavku, mii galgá ásahuvvot, hoavddat ja lávdegottit iežaset doaibmasurggiin ja sámedikki stivra sihke sámedikki čoahkkin.

2 SÁMEDIGGI JA DAN DOAIBMABIRAS

Sámediggi lea vuodđolága (731/1999) vuodul ja sámediggelágain (974/1995) ásahuvvon sámiid iešstivreorgána, mii lea álggahan doaimmas jagis 1996. Sámedikki deháleamos bargun lea plánat ja ollašuhtut vuodđolágas sámiide álgoálbmogin dorvvastuvvon giela ja kultuvrra guoskevaš iešstivrema.

Sámediggi lea Suoma sápmelaččaid alimus politihkalaš orgána. Dat lea iehčanas almmosvuoigatvuodalaš vuoigatvuođapersovdna, mii ii iešstivrejeaddji luonddus dihte ii leat stáhta eiseváldi iige oassin stáhtaráđi. Sámediggi doaibmá vuoigatvuođaministeriija hálddahussuorggis ja dan aitosaš doaibma ruhtaduvvo stáhta ruđaiguin. Sámediggi ovddasta sápmelaččaid álbmotlaš ja riikkaidgaskasaš oktavuodain ja dikšu sámiid giela, kultuvrra ja sin sajádahkii álgoálbmogin guoskevaš áššiid. Sámediggi sáhtta dan bargun gulleaš áššiin dahkat álgagiid, evttohusaid ja addit cealkámušaid eiseválddiide. Sámediggi buktá ovdan Suoma sápmelaččaid virggálaš oainnu sidjiide guoskevaš áššiin.

Sámedikki ja dan doaibmaorgánaid gusket sámediggelága ja –ásahusaid (1727/1994) lassin ee. sámi giellaláhka (1086/2003) ja –ásahus (108/2004), hálddahusláhka (434/2003), virgeolmmošláhka (750/1994), láhka oktasašdoaimmas stáhta doaimmahagain ja lágádusain (651/1988), bargodorvvolašvuodáláhka (738/ 2002), studerenfriddjavuohtaláhka (273/1979), láhka eiseválddiid doaimmaid almmolašvuodas (621/1999), persovdnadiehtoláhka (523/1999), arkiivaláhka (831/1994), dásseárvoláhka (232/2005) ja ovtaveardásašvuodáláhka (21/2004). Sámedikki aitosaš doaimma stivre láhkaásahemiid lassin sámedikki iežas bargoortnet. Sámedikkis čuovvut stáhta virge- ja bargoeaktosoahpamuša.

Dásseárvolága § 6 mielde bargoaddi galgá čállit dásseárvoplána, jos daid bargiid mearri, geat leat bálvalanoktavuodas, lea jeavddalaččat unnimustá 30 bargi. Lága mielde dásseárvoplána galgá čállit ovtasbarggus bargiid ovddasteaddjin, ja dat galgá sisttisdoallat:

1) čielggadusa bargosaji dásseárvodilis ja dan oassin sirren nissoniid ja dievdduid sajáiduvvamis iešguđetge bargguide sihke kárten nissoniid ja dievdduid bargguid klassifikašuvnnain, bálkkáin ja bálkáerohusain;

2) dárbblaš doaibmabijut, mat álggahuvvojit dahje ollašuhttojit dásseárvvu ovddideapmái ja bálkáheami dásseárvvu juksamii; ja

3) árvvoštallan dásseárvoplána sisttisdoallan ovddeš doaibmabijuid ollašuhttimis ja daid bohtosiin.

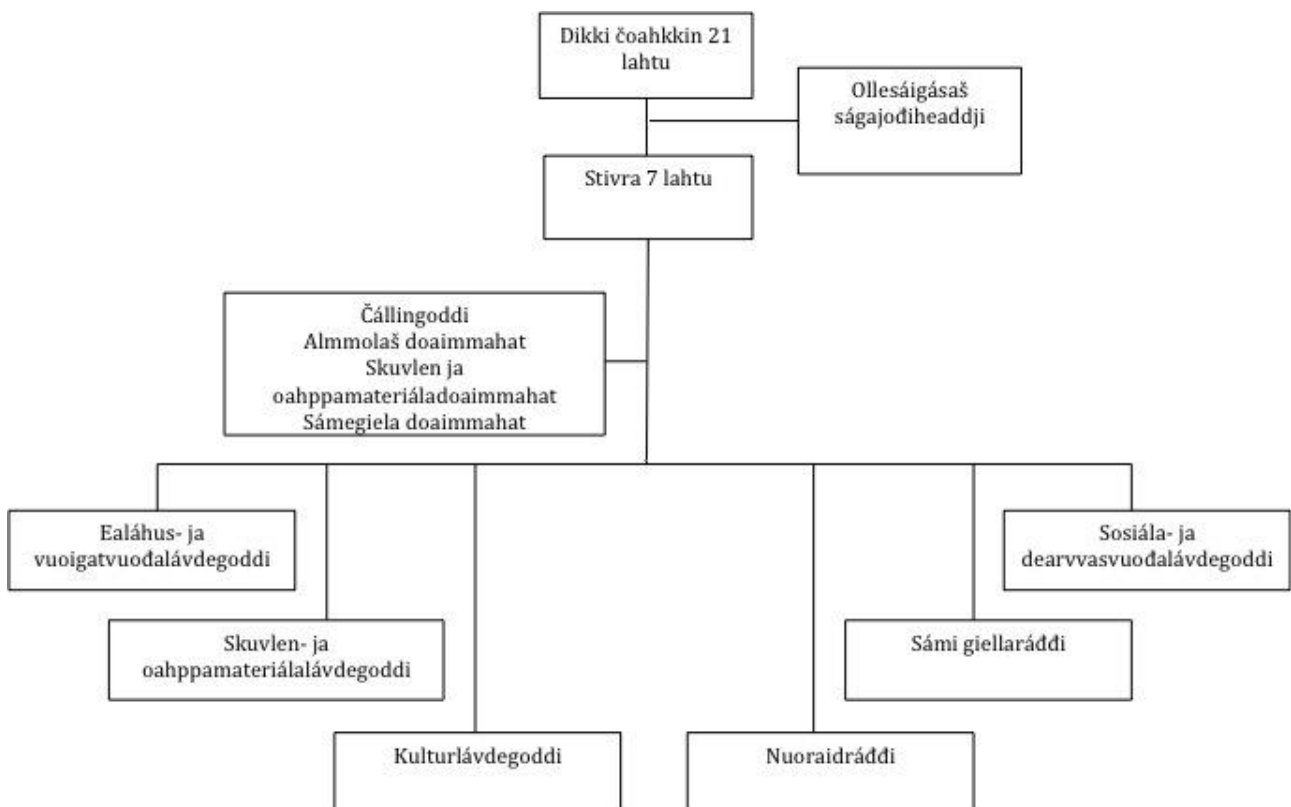
Dásseárvolága § 4 mielde sámedikki doaibmaorgánain galget leat ovddastuvvon sihke nissonat ja dievddut goappátge unnimustá 40 proseantta, jus man nu earenoamáš sivas leat eará lágkai.

Ovtaveardásašvuodálága mielde eiseválddit galget ovddidit ovtaveardásašvuoda (§ 4). Eiseválddit galget buot doaimmain ovddidit ovtaveardásašvuoda dihtomielalaččat ja plánejuvvon vugiin sihke sajáiduhttit dakkár hálddahus- ja doaibmavugiid, maiguin sihkkarasto ovtaveardásašvuoda ovddideapmi áššiid válmmaštallamis ja

mearrádusaid dahkamis. Eiseválddit galget earenoamážit rievdadit daid dilálašvuođaid, mat cagget ovtaveardásašvuođa ollašuvvama. Sámediggi ii leat lágas oaivvilduvvon eiseváldi. Sámediggi lea goittotge atnán dehálažžan čállit ovtaveardásašvuođaplána ovddiidandihti ovtaveardásašvuođa sámedikki doaimmas ovtaveardásašvuođalága ja sisáššiidministeriija ávžžuhusaid gáibidan viidodagas. Sámediggi oassálastá ovtaveardásašvuođaláhkaásaheami ovddideapmái ja addá cealkámušaid sierra eiseváldiid ovtaveardásašvuođaplánaid sisdoaluin. Sámediggi sajádaga dihte sámediggi lea oaidnán earenomáš dehálažžan doaibmat ovdamearkkalaččat maidái eiseváldiid ektui ja danin čálii ovtaveardásašvuođaplána.

Sisáššiidministeriija almmolaš ávžžuhusain (SM003:00/2009) sisdoaluin addo almmolaš ráva ovtaveardásašvuođaplána sisdoallun. Rávvaga mielde ovtaveardásašvuođaplánas galggašii gieđahallat etnalaš vealaheami lassin maidái eará gildojuvvon vealahanákkaid, earenoamážit oskui dahje nana jáhkku, ahká, lámisvuhtii ja seksuálalaš orientašuvdnii laktáseaddji vealahanákkaid.

Govva 1 Sámedikki organisašuvdnagovus

Sámedikki čállingoddi juohkása golmma oassái: almmolaš doaimmahat, skuvlen- ja oahppomateriáldoaimmahat ja sámegiela doaimmahat. Almmolaš doaimmahat dikšu ekonomii- ja bargiid- ja eará almmolašhálddahušii laktáseaddji áššiid. Skuvlen- ja oahppomateriáldoaimmahat fuolaha sápmelaččaid skuvlejupmái ja sámegielat oahppomateriála válmmaštallamii laktáseaddji bargguin. Sámegiela doaimmahat dikšu sámi giellalága ja – ásaheamis miellidibuktán bargguid. Čállingoddi ollašuhtá sámedikki válgabadjái dohkkehuvvon doaibmaplána sihke válmmaštallá ja ollašuhtá sámedikki orgánaid dahkan mearrádusaid.

Sámedikki dásseárvolága eaktudan jearahallan lea dahkon jagis 2010 ollašuhtton interneahhta jearahallamiid bokte, maidda vástidedje anonyman. Jearahallama bokte čohkkejuvvon diehtu lea plána vuodđun. Sámedikki bargoveaga sturrodat bidjá hástalusat dásseárvoplána čállimii eaktudan čielggadusaid dárkilvuhtii. Earenoamážit dievdebargiid unnánaš mearri lea hástaleaddji vuodđočielggadusas, vai jearahallamii vástidan olbmuid anonymitehta seailu. Ovtaveardásašvuodaplána čállima váras dahkkui bargiide maiddái interneahttajearahallan. Vástádusaid unnánaš meari dihte bohtosiid ii sáhtán atnit ávkin ovtaveardásašvuoda plána čállimis.

Sámedikki doaibmabirrasis leat dáhpáhuvvon ollu rievdadusat ja sámedikki barggut leat lassánan. Sámiid eretfárrema lassáneapmi sámiid ruovttuguovllus lea okta stuoramus sámedikki doaibmabirrasa rievdadusain. Eretfárren lasiha hástalusaid doalahit ja gárgehit sámegiela ja –kultuvrra. Sámi mánáin ja – nuorain orrot juo 70 % sámeguovllu olggobealde, mii buktá dárbbu gárgehit ođđa doaibmamáliid ja vugiid sámedikki viiddis bargogiettis.

Sámediggi lea viggan gárgehit sámiid kulturiešstivrema ja oassálastá aktiivvalaččat sámiid guoskevaš fidnuid ja láhkaásaheami válmmaštallamii ja ovddideapmái. Sámedikki aitosáš doibmii várrejuvvon resurssat eai leat goittotge lassánan seammalahkáid bargguid lassánemiin. Lassánan barggut ja hástaleaddji dilálašvuodát leat gáibidan sihke bargiin ja luohtámušolbmui miehtama ja ain stuorát bargonoadi juohkima. Gárganeapmi lea seammalágan maid stáhtahálddahušas stáhtahálddahušas gánnáheapmiprográmma, riikkaidgaskasaš ekonomijakriisa ja seastinulbmiliid dihte. Bargguid lassáneapmi sáhtá molsašuvvat jahkásaččat ministeriijaid ja riikkabeivviid sámiid guoskevaš láhkaásaheami válmmaštallanáigetávvala mielde. Danin sámediggi ii sáhte álo iežas doaimmaiguin váikkuhit hoahpu ja bargguid lassáneapmái iige bargguid lassáneami sáhte vealttakeahhtá árvvoštallat ovddalgihtii. Olggobealát siva dagahan bargguid lassáneami leat geahččalan dustet jođiheami, máhtu ja organisašuvvna gárgehemiin ja vuoruhemiin eará sámedikki bargguid dikšuma.

Go barggut lassánit dalle lea guovddáži buresveadjii, njuovžilis, dásseárvosaš ja gárganeaddji ja roahkasmahtti bargobiras, buorit hovden- ja bargiiddáiddut, ámmátdáidu ja bargguid dikšuma gárgeheapmi. Lassáneaddji barggut sáhttet lasihit buohcuvuođaerettorumiid ja doalvut bargoservoša buohcuvuođaerettorumiid girdui go barggut báhcet ain unnit bargoveaga noadđin ja nu bargu šaddá losibun. Sámediggi viggá eastit buohcuvuođaerettorumiid lassáneami dainna, ahte gárgeha barggus loaktima, njuovžilis bargoaiggi ja váldimin beali buohcuvuođuolomuid lassáneapmái aktiivvalaččat beroštemiin. Sámediggi ása ovtasbarggus bargiiguin ja bargodearvasvuodain bargiid bargo- ja doaibmanávccaid doalaheapmái ja

ovddideapmái doaibmamálla bargonávccaid hálldašeamis, čuovvumis ja árradoarjuma praksisan.

Fásta virggiid ásaheamis mearrida Sámedikki čoahkki. Fásta virgeválljemiin mearrida juogo sámedikki čoahkkin dahje stivra bargoortnegis mearriduvvon vugiin. Hálldahushoavda mearrida bargoortnega mielde mearreáigásaš virgeolbmuid bálkáheamis. Sámedikki mearreáigásaš virgeoktavuođat leat prošeaktalundosaččat, virgesadjásašvuođat sihke bargooktavuođa luonddu dihte mearreáigásaš barggut. Sámedikki unna bargosearvvuš sihke virggiid bissovašvuohta fuonidit bargiid vejolašvuođaid ovdánit iežas bargokarriearas eará go skuvlejumi, ealáhahkii báhcima ja ođđa virggiid mielde. Sámedikki virggiid barggu sisdoalus mearriduvvo almmolaš dásis ja muhtun virggiid oasil ásaheamis sámedikkis ja vel dárkileappot sámedikki bargoortnegis.

(Govvosa gáldu: Pekka Järvinen, Onnistu esimiehenä 2001.)

3 VIŠUVDNA JA ÁRVVUT

Sámedikki válgabaji 2012- 2015 sámedikki čoahkkin lea dohkkehan sámedikki doaimmaid árvvuid:

nana sámi identitehta
eallinfámolaš sámegielat
sámi kultuvra ja kulturárbi
eallinfámolaš árbevirolaš ealáhusat
sámi luondduoktavuohta

sámiid suvdilis gárganeami ja biologalaš mánggahápmásašvuoda dorvvasteapmi
sámi dásseárvvu ja ovtaveardásašvuoha
searvvušvuoha
sámi árbevieruid doalaheapmi ja árbevirolaš dieđu ealáskahttin ja dorvvasteapmi

Višuvdna:

Sámediggi lea dásseárvosaš, ovtaveardásaš ja geasuheaddji sámi ja sámegielat bargosearvvuš.

Doaibmajurdda:

Sámedikkis bargá gelbbolaš ja čatnasan bargoveahka, geain lea motivašuvdna bargui ja sii leat čatnasan ovddidit sámiid sajádaga ja sámi kulturiešstivrejumi. Sámedikki bargoveagas lea buorre dilli ja bargiid váikkuhanvejolašvuodát fuomášuvvojit. Sámediggi váldá vuhtii sámekultuvrra ja Suomas hállon sámegielaid dárbbuid iežas doaimmas. Sámedikki bargosearvvuš lea beaktil, mángaárvosaš ja searvvušlaš.

4 SÁMEDIKKI BARGIIDPOLITIIKKALAŠ PROGRÁMMA

4.1 Prográmma ulbmilat

Bargiidpolitihkalaš prográmma stivre sámedikki bargiidpolitihka ja rekryterema eará bargiidpolitihkalaš áššegirjiid olis. Bargiidpolitihkalaš prográmmain ovddiduvvo bargoservoša buresveadjin, motivašuvdna, ámmátdáidu, oassálastánvejolašvuodát, gárggiiduvvo bargoservoša doaimmat, hoavda- ja bargidáiddut sihke bargovuoigŋa sámekultuvrra mielde. Prográmmain viggat lasihit sámedikki beroštahttivuođa ja geasuheaddjivuođa bargoaddin sihke oažžut dála bargiid čatnasit iežaset bargui.

4.2 Jođiheapmi

Sámedikkis leat guokte jođihanmáile: politihkalaš ja hálldahuslaš jođihanortnet. Hálldahushoavda lea olles čállingotti hoavda sihke almmolaš doaimmahaga hoavda. Ságajođiheaddji dahje su sadjásaš jođiha sámedikki politihkalaš barggu ja mearrida virgeolbmuid dárbbu mielde eará ášševálmmaštallan- ja bargguid bargoortnega mielde ja fuolaha das, ahte sámedikki politihkalaš oainnut váldojit vuhtii sámedikki cealkámušain ja beali váldiimiin sihke ovdduidgohcimis. Čállingoddi bargá sámedikki čoahkkima dohkkehan sámedikki doaibmaprográmma, bušeahta, bargiidpolitihkalaš áššegirjiid ja jahkásaš bušeahta ollašuhttima, čuovvuma ja ovddideami ovdii. Sámedikki válgabaji váras čállon doaibmaplána ja bušeahta lea ulbmilin ovttastahttit ja bidjat dakkáraš hápmái, ahte plánaid ollašuvvuma čuovvun lea álki ja geahppuda virgeolbmuid ja hoavddaid barggu.

Hoavddat fuolahit, ahte sámedikki barggut dahkkojit plánaid mielde, sii árvvoštallet bargodili dárbbuid ja čuvvot vuollásaš bargiid bargguid fuolaheami ollašuvvuma ja mearridit áššemeannudeddjiid. Viggamuššan lea plánet bargguid guhkit áigái, muhto sámedikki barggu luonddu ja buohcuvuođaluomuid dihte sáhttet hohppos barggut bohciidit. Hoavddat fuolahit das, ahte hohpolaš barggut fuolahuvvojit gáibiduvvon áiggis ja dárbbu mielde ovtas bargiiguin juhket ja vuoruhit eará bargguid, vai hohpoleamos barggut fuolahuvvojit áššái heivvolaččat. Hoavda galgá sihkkarastit ahte bargoservošii biddjon mihttomearit ja barggut leat dássedeattus. Hoavddat vástidit bargiidpolitihkalaš áššegirjiid ollašuhttimis čállingotti doaimmain bušeahta ásahan rámmaid siste.

Gielladoaimmahaga hoavdan lea gielladorvočáli ja skuvlen- ja oahppomateriáladoaimahaga hoavdan doaibma skuvlenáššiidčáli. Hoavddaid váldobargun leat áššemeannudeapmi ja leat iežaset lávdegoddiid čállin. Hoavddat fuolahit ahte gárggiidanságastallamat čađahuvvojit bargiiguin. Hoavddaid bargguide gullet sámedikkis mánggat iešguđetgelágan doaimmat ja lea dehálaš ahte hovden – ja eará doaimmaid fuolaheapmi lea dássedeattus ja ahte hoavddas lea vejolašvuolta plánet iežas bargama ja juohkit dan áigodagaide. Bargodearvvasvuodafuolahus doarju hoavdda buori bargobirrása láchimis ja earenoamážit das, mii láktasa bargiid bargonávccaidhálddašeapmái, čuovvumii ja árradoarjaga praksisiidda.

Hoavddaid bargun lea aktiivvalaččat addit máhcahaga bargiidaset ja čohkket máhcahaga maiddái hoavddabarggu dikšumis. Hovdendáidduid gárgeheapmái gullá iežas doaibmavugiid guorahallan. Hoavddat čuvvot bargovuoŋŋa, bargoburesveadjima ja barggu bohtosiid šaddama gárganeami. Sámedikki jođihanmálla deháleamos prinsihppa lea, ahte buot bargiiguin meannuduvvo dássebealálaččat ja vuoiggalaččat.

Sámedikki luohttámušolbmui vurdojuvvo, ahte sii jurddašit áššálaččat ja vuoiggalaččat bargiid birra sihke dovdet ovddasvástádusa bargobirrasis. Luohttámušolbmuid rollii gullá maid áššálaš, muhtumin kritihkalašge máhcahaga addin bargiide muhto maid positiivvalaš máhcahaga addin ja roahkasmahttin bargguid čađaheapmái.

Sámediggi lea bargosearvvušin heterogena. Bargoveaga mearri ja resurssat leat unnit, mii buktá hástalusaid sámedikki jođiheapmái. Lea dehálaš, ahte hoavdda barggut eai juohkás menddo mángga virgeolbmo gaskkal, amas hoavdaortnet ii šatta menddo mohkkái ja byrokráhtalaš. Hoavddaid meari ii berre lasihit jus sámedikki bargiid mearri ii lassán mearkkašahtti ollu. Prinsihpas bargguid galgá váldit vuostá dušše ságajođiheaddjis ja hálldahushoavddas. Sámedikki jođihanvuogádat lea rašši sámedikki bargoveaga sturrodaga ja doaibmaguovllu dihte. Rievdadusat bargoveagas ja hoavddaid guhkes virgefriddjavuođat sáhttet maid hehttet sámedikki jođihanvuogádaga.

Sámedikki doaimma jođiheami ja bargguid organiserema gárgeheapmi lea vealtameahttun maiddái danin, go sámedikki doaibmaválddi ja bargosuorggi viggat čađat áigge viiddidit iešmearrideapmi gárgeheami mielde. Maiddái iešguđetgelágan prošeavttaid mearri lea lassánan ja dan bokte maid mearreáigásaš bargoveaga lohku. Lassánan bargguid dihte bargoveaga bargomeari lassáneapmái galgá giddet systemáhtalaččat fuomášumi. Buorre gulahallan ja dialoga bargiid ja hoavdda gaskkal lea dehálaš. Virgeolbmos galgá leat vejolašvuohta oažžut hoavddastis máhcahaga bargoproseassa ovdáneamis dárbbu mielde.

Hovden gáibida ámmátdáiddu ja ámmátdáiddu beaivádeami sihke fuolahit iežas veadjimis. Nuppástusat doaibmavugiin, bargobirrasa guoskevaš láhkaásaheamis ja bargodilis oaivvildit maid nuppástusaid hovdemis. Bargoaddi ordne juogo ieš dahje oastobálvalussan hoavddaide doarvái oahpásmahttima ja skuvlejumi bargguidaset. Dan lassin hoavddat oassálastet jeavddalaččat hovdenskuvlejupmái beaivádandihte hovdendáidduideaset. Hovdendáidduid beaivádeapmái galgá várret 1-2 beaivvi jagis.

Hovdendáidduid sáhtta gárgehit maid máhcahaga vuodul. Danin lágideuvvo olles bargovehkii bargoduđavašvuodajearahallamat ja ovddiidanságastallamat. Intranearhta heive daid lágideapmái.

Doaibmabijut:

- 1) *Lágidat hoavddaide hovdenskuvlejumi uhcimustá guokte beaivvi jagis.*
- 2) *Doarjut hoavddaid eaktodáhtolaš jođiheami gárgeheapmi. Hoavddat sáhttet atnit bargoáiggi ohcamuša vuodul hovdendáidduid ja bargiidjođiheami gárgeheapmái dievasmahttinskuvlejumiin*
- 3) *Čoaggit máhcahaga sámedikki hálddahussii guoski hovdenvuogádagaid ja jođiheami birra jeavddalaččat*
- 4) *Ovddidat sámedikki hálddahussii guoski jođihanvuogádaga nu, ahte das šaddá beaktiil, čielggas ja doaibmi maid spiehkastatdiliin, omd. dalle go hoavda lea guhkes virgelobis.*

4.3 Bargiiddáiddut

Doaibmi bargobiras gáibida hoavda- ja bargiiddáidduid hálddašearmi ja gárgeheami. Dáidduid gárgeheapmi lea earenoamáš dehálaš unna bargobirrasis, nugo sámedikkis. Doaibmi bargobiras doaibmá hoavddaid ja bargiid gaskasaš luohttámuša veagas. Bargiiddáiddut bohtet ovdal attáldagain bargat aktiivvalaččat barggu gárgeheami ja áššiid ovddos guvlui doalvuma ovdii. Bargiiddáiddut oaivvildit bargi čatnasumi bargobirrasii, bargi vásttu iežas barggus ja dan gárgeheamis sihke bargobirrasis. Bargiiddáidduide laktása searvvušvuolta, bargoguimmiid, hoavddaid ja politihkkariid vuhtiiváldin, čábbát láhtten, árvvus atnin, gudnejahttin ja doarjun.

Doarjumiin, guotthemiin ja vásttu váldimiin bargi fuolaha maiddá iežas bargoguimmiin ja hoavddas. Bargovuoigŋa gáhtten ja gárgeheapmi lea sihke hoavdda ja bargi ovddasvástádus. Juohke bargis lea ovddasvástádus bargosaji bargovuoigŋas ja bargoburesbirgejumis. Ulbmilin lea oažžut buori bargobirrasa, masa vikkahuvvo ee. áššálaš máhcahaga, doarjuma ja oktasaš vuoiŋa vehkiin.

Bargobirrasis ovdan bohtán váttisvuodát čovdojuvvojit ságastallamiin guovttá gaskka ja dárbbu mielde ovtas hoavddain. Bargoservošis bohciidan váttisvuodaide čiekŋut dalán. Bargiidčoahkkima galgá ordnet nu jođánit go vejolaš, jus bargiid ovddasteaddjit dan gáibidit. Gieđahallanvuloš ášši mielde bargiidčoahkkimiidda oassálastet bargiid ja hoavddaid lassin bargiid ovddasteaddji bivdagis maiddá ságajođiheaddji ja eará luohttámušolbmot.

Sámedikki bargosearvvuš lea politihkalaš ja hálddahušlaš bagadallamis. Bargit gulahallet luohttámušolbmuiŋ, earenoamážit ovddastettiin sámedikki čanusjoavkodoaimmain ja ovdduidgozihanbarggus. Sámedikki politihkalaš orgánat dahket politihkalaš linnjágeassimiid ja virgeolbmot barget politihkalaš linnjágeassimiid ovddideami ja ollašuttima ovdii.

Bargodearvvašvuoda jagis 2011 dahkan sámedikki guoski bargobáikečilgehusas bođii ovdan ahte bargit vásihedje stuorámuš ovttaskas sivvan noađi lassáneapmái hástalusaid čállingotti ja luohttámušjunnošiid gaskasaš ovtasbarggus. Sámedikki bargoortnega leat ođasmahttimin heivet buoret oktii sámedikki válgabaji

doaibmaprogramma mihttomeriiguin. Dan oktavuodas árvvoštallojit maid hoavdabarggut ja daid ordnemat.

Sámedikki siskkáldas ovttasbarggu ja dieđu gaskkusteami gárgideami ovdii lágiduvvojit luohttámušjunnošiid, hoavddaid ja bargosuodjalandoaibmagotti deaivvadeamit guovtte geardde jagis sihke stivrra ja bargiid deaivvadeapmi oktii jagis.

ležas máhtu ja gelbbolašvuoda viggat beaivádit jeavda. Máhcahaga addin jurddašuvvo dávjá hoavdda ovddasvástádussan. Dan berrešii goittotge oaidnit olles bargoservoša oktasaš áššin. Juohkehaš dárbbáša jeavddalaččat máhcahaga das, movt lea birgen ja dahje maid vuordit ieš guhtege bargis. Máhcahaga addimis ja dan vuostáváldimis gárgehuvvo lunddolaš vuohki ovddidit bargoservoša ja bargoproseassaid.

Oassin bargiiddáidduid gárgehuvvo bargosearvvuš nu, ahte gaskanas gulahallan ja ovttasbargu leat lunddolaš oassi bargoservoša bargguid. Bargoservoša oktasaš vuoigŋa ja olmmošgaskavuodát ovddiduvvojit oktasaščoahkkimiid, virkkosmahttinbeivviid ja eará dáhpáhusaid bokte. Viggat beassat dasa, ahte juohke okta oažžu jienas gullosii bargoservošis dakkárin go ieš lea.

Doaibmabijut:

- 5) *Gárgehit bargiid máhtu ja bargoservoša gulahallan- ja ovttasbargodáidduid bargiidskuvlejumiid vehkiin.*
- 6) *Dahkat máhcahaga addimis ja vuostáváldimis lunddolaš vuogi, mainna gárgehit bargoservoša ja bargoproseassaid.*
- 7) *Čuovvut bargovuoiŋŋa dili bargiidčoahkkimiin ja gárgehanságastallamiin.*
- 8) *Ordnet jahkásaččat oktasaš virkkosmahttinbeivviid, man ulbmilin lea nannet bargoservoša bargoburesveadjima ja searvvušvuoda.*
- 9) *Lágidit jahkásaččat dahje dávjjibut luohttámušjunnošiid, hoavddaid ja bargosuodjalandoaibmagotti deaivvadeami sihke dárbbu mielde stivrra ja bargiid deaivvadeamit.*

4.4 Rekryteren ja oahpásmahttin

Lea vejolaš ja sávahahtti, ahte sámedikki virggiid ja mearreáigásaš virggiid mearri lassána seammás go bargguid ja prošeavttaid mearri lassána. Seammás goittotge galgat ráhkkanit dan vejolašvuhtii, ahte virggiid meari lassáneapmi bisána stáhta ekonomalaš váttisvuodaid dihte, vaikke barggut lassánivčče. Dábálaš vuohki lea ahte buot sámedikki fásta virggit biddjojit rabas ohcamii. Dakkár virggit, maid seamma virgeolmmoš lea dikšon mearreáigásaš bálvalanoktavuodas mánggaid jagiid áigge, eai goittotge bija rabas ohcamii. Mearreáigásaš virggiid geahččalit bidjat buot rabas ohcamii dan mielde mii barggu guhkkodat ja luondu lea ja man hohpolaš ášši lea. Sámedikki válgabadjái čállon doaibmaplána ja ekonomiiaplána stivrejit sámedikki rekryterema bušeahta lassin.

Sámedikkis addon áhahusa (1727/1995) 5 §:a 2 momeantta mielde sámedikki bargiin gáibiduvvo sámegiela máhttu, jus sámediggi ii muhtun virggi dahje doaimma oasil mearrit nuppeláhkai. Sámedikkis leat muhtumin váttisvuodát fáhtet sámegielat, skuvlejuvvon bargofámu sihke mearreáigásaš ja fásta virggiide. Sámegielat, skuvlejuvvon ohccit leat dárbbu ektui unnán ja sis šaddat gilvalit eará bargoadiiguin ee. Norgga ja Ruota eiseválddiiguin ja sámeorganisašuvnnaiguin.

Hástalusá sámedikki rekryteremii dagaha maid sápmelaččaid eretfárren eret sámiid ruovttuguovllus ja dat go allaskuvllat leat guhkin sámiid ruovttuguovllus ee. Roavvenjárggas, Oulus ja Helssegis. Sápmelaš bearašolbmuid bealálačča barggu oázžuma vejolašvuodát sáhttet leat fuonit sámiid ruovttuguovllu heajos bargodili dihte. Rekryterema árvvoštallan ovddalgihtii lea hástaleaddji daningo sámedikki aitosaš doibmii várrejuvvon resurssat leat čadnon riikkabeivviid dohkkehan bušehtii. Rekryterema lea praktihkas vejolaš árvvoštallat ovddalgihtii dušše ealáhahkii báhcima oktavuodas.

Sámediggi fállá aktiivvalaččat sámedikkis allaskuvlastudeanttaide vejolašvuoda oassálastit allaskuvllaid dorjon hárhjhallamii birra jagi ja fállá jahkásaččat moatti vuodđoskuvlla oahppái vejolašvuoda čadahit oahpuide gullevaš bargoeallimii oahpásnuvvanáigodaga (TET) sámedikkis. Vuosttažettiin hárhjhallan- ja TET-báikkiid fállat sámegielat ja sámegiela lohkki ohppiide.

Sámediggi viggá fállat gilvaleamis gilvaleaddjinávccalaš bálkká bargiidasas ja lea lihkestuvvan das oalle bures bálkádásseveardádallamiin eará suomelaš bargoadiiguin.

Bargodorvvolašvuodálága 14 § (738/2002) mielde bargi galgá doarvái oahpásmuhttot bargui ja sutnje galget addot rávvagat bargodilis. Juohke sámediggái boahhti ođđa virgeolmmoš oahpásmuhtto su bargui. Oahpásmuhttimis sámediggi čuovvu iežas oahpásmuhttinprográmma. Oahpásmuhttinprográmmii gullá sihke almmolaš, organisašuvdnii ja dan vieruide oahpásmuhttin ja maiddái iežas bargui oahpásmuhttin. Oahpásmuhttima ulbmilin lea jođálmahttit ođđa virgeolbmá bargoválmmašvuoda joksama. Oahpásmuhttimis fuolaha lagamus hoavda dahje hálddahushoavdda nammadan olmmoš.

Sámedikki oahpásmuhttinprográmmii gullá maid oahpásmuhttinbearbma, gos gávdno ee. čielggadus bargoaiggiin, praktihkalaš áššiin, bálkás, oktasašdoaimmain ja virgelobiin sihke sámediggi bargiidpolitihkalaš áššegirjijt. Oahpásmuhttinbearbma juhko buot bargiide elektrovnnalaš hámis. Oahpásmuhttinprográmma ja –bearbma gárguhuvvojit bargiidčoahkkima addán máhcahaga vuodul.

Sámedikki oahpásmuhttinprográmma gieđahallá barggu dáido- ja kvalitehtagáibádusaid lassin barggus buresveadjimii guoskevaš gažaldagaid. Juohke virgeolmmoš, guhte váldo ođđa bargui oahpásmuhtto persovnnalaččat ja plánaid mielde. Olles bargosearvvuš doarju ođđa bargiid oahpásmuhttima veahkehettiin oahppat bargoservoša vieruid ja láchčimiin miehtemielalaš ja movttiidahtti vuoiŋŋa ođđa bargiide.

Lea dehálaš ahte ealáhahkii báhcci bargiid vásáhus báhcá bargoservoša geavahussii ja galggašiige viggat dasa, ahte dat guhte báhcá ealáhahkii sáhtášii sirdit dieđuid ja vásáhusaid virggi joatkái earenoamážit áššemeannudanbarggus. Ealáhahkii báhcindilálašvuodas dahje eará bargguide sirdáseami oktavuodas livččii dehálaš ahte dat, guhte guođđá báikki sáhtášii oahpásmuhttit virggis joatki iežas bargui. Sámediggi galgá fuolahit das, ahte dat guhte báhcá ealáhahkii ii doalvvo dieđuid iežas mielde, muhto diehtu sirdása gulahallamiin viidáseappot.

Doaibmabijut:

- 10) *Bálkáhit vuosttažettiin sápmelaš ja sámegiela studeanttaid ja allaskuvlahárjehalliid aktiivvalaččat geasse- ja prošeaktabargguide birra jagi hárjehallandoarjagiin vai sámedikki šaddá dovddusin bargobáikin. Seammás dat vástida sámedikki resursadárbei.*
- 11) *Fállat sámedikki jahkásaččat bargoeallimii oahpásmuvvanáigodaga čađahanbáikin muhtun oahppiide Rekryterenulbmilat čállojit sámedikki doaibma- ja ekonomijaplánii.*
- 12) *Girjet rekryterenulbmiliid sámedikki doaibma- ja ekonomijaplánii*
- 13) *Bargat ovtta sámiid skuvlejeaddji oahppolágádusaiguin fállamiin ee. oahppočájánasbargovejolašvuodaid.*
- 14) *Dieđihit sámedikki ja dan bargovejolašvuodaid birra allaskuvlaohppiide.*
- 15) *Čohkket sámedikki ruovttusiidduide geasuheadji diehtopakeahta sámedikki birra bargobáikin.*
- 16) *Ovddidat allaskuvlaoahpahusaid ordnema sámiid ruovttuguovllus sámedikki bargguid dáfus dehálaš oahpposurggiin.*
- 17) *Bargui galgá válljet ohcciin olbmo, guhte deavdá barggu dáfus buoremusat skuvlejupmi- ja ámmátdáidogáibádusaid ja lea bargui heivvolaš.*
- 18) *Oahpásmahttit guđege sámedikki ođđa bargi persovnnalaččat.*
- 19) *Olles bargosearvvuš doarju ođđa bargiid oahpásmahttima.*
- 20) *Figgat dasa ahte ealáhahkii báhcci bargi diehtodáidu sirdása dasa, guhte virggis joatká.*
- 21) *Gárgelit sámedikki bálkávuogádaga nu, dat movttiidahtta skuvlet iežas ja buoridit bargočehppodaga. Skuvlen ja spesiálačehppodat váldojuvvo vuhtii bálkávuogádaga gárgehettiin.*

4.5 Bargiidhálddahus ja máhtu gárgheheapmi

Stivra vástida sámedikki ekonomijas ja hálddahusas ja hálddahushoavda čállingotti jođiheamis ja doaimmahagaid jođiheamis hálddahushoavda ja doaimmahagaid hoavda. Bargiidhálddahussii laktáseaddji bargguid dikšu dávjá virgeolmmoš, man bargun gullá maiddá áššemeannudanbarggut. Sámedikki bargiidhálddahusa gárgheheapmi eaktun leat lasihuvvon resurssat sámedikki bargiidhálddahussii ja bargguid sentraliseren.

Lágas oktasašdoaimmas stáhta doaimmahagain ja ásašusain (3 §) mearriduvvo bargoadi geatnegasvuodas ovddidit oktasašdoaimma ordnedettiin organisašuvnnas bargiid bargguid ja hovdema. Ordneamat galget ovddidit oktasašdoaimmaid ja boaduslaš bargama sihke addit bargiide vejolašvuoda váikkuhit bargoset sisdollui ja

bargobirrasii ja oažžut dieđuid bargoset ulbmiliin, mearkkašumis ja bohtosiin. Oktasašdoaibma gáibida ráđđádallamiid bargiiguin áššiiguin, mat váikkuhit mearkkašahtti ollu bargovehkii ja dan sajádahkii (8§).

Bargiide váikkuheaddji rievdadusaid ja fidnuid giedahallat bargiidčoahkkimis oktasašdoaimmas addon lága mielde. Čoahkkima dollojit dárbbu mielde 2-4 jagis. Sámedikki bargiidhálddahusa gárgehanfidnuid válmmaštalli bargojoavkkuin dorvvastuvvo bargiid ovddastus. Bargiidčoahkkimis giedahallat lassin áigeguovdilis sámedikki guoskevaš áššiid ja lagasjagiid hástalusaid doarjumiin bargiid máhtu. Bargiidčoahkkimis válmmaštallat ovddalgihtii dustet boahttevaš bargguid. Bargiidčoahkkima oktavuodas geahččalit ordnet vejolašvuodaid mielde skuvlejumi ja oahpásmuhttima sámedikki doaimmaide laktáseaddji áššiin. Áššemeannudeaddji virgeolbmot dollet dárbbu mielde oktasaš čoahkkimiid válmmaštaladettiin viiddis cealkámušaid, prográmmaid ja doaibmamuitalusaid, mat gáibidit mángga sámedikki doaibmasuorggi bargonávccaid.

Sámedikki dásseárvojearahallama mielde bargiidjoavkkuid gaskasaš dásseárvvu ii dárbbas gárgehit váldooasi dievdovástideddjiid mielas muhto dušše unna vehádaga nissonvástideddjiid mielas. Muhtun veardde gárgeheami dárbbu vásihii váldooasi nissonvástideddjiin ja mearkkašahtti vehádat dievdovástideaddjin. Ollu gárgeheami dásseárvvus vásihii mearkkašahtti vehádat nissoniid vástádusain. Jearahallama vuodul lea dárbbaslaš giddet fuopmášumi iešguđetge bargiidjoavkku gaskasaš dásseárvui.

Bargiiguin čađahuvvojit ovddidanságastallamat oktii jagis ja ovdal ođđa bušeahhtajagi álggu. Ovddidanságastallan čađahuvvo gaskkal bargi ja hoavdda. Ovddidanságastallamiid ulbmilin lea lasihit bargi ja hoavdda gaskasaš oktasaš ipmárdusa, ovddidit barggus veadjima ja dahkat bargái vejolažžan addit máhcahaga sihke iežas barggu gárgeheapmi. Ovddidanságastallamiin mannat čađa bargi bargodili, boahttevaš jagi bargguid, barggus loaktima, bargguid vuoruheami sihke máhtu ja gárgeheami. Ráđđádallamiin giedahallat maid bargi čatnaseami iežas bargui ja ovddasvástádusa váldima. Ságastallamiin mannat čađa maid sámedikki doaibmaprogramma ja bušeahhtajahkái ásahuvvon ulbmiliid ollašuvvama guđege doaibmasuorggis.

Ovddidanságastallama ulbmil lea hábmet oktasaš ipmárdusa hoavdda ja bargi gaskii sihke oažžut ja addit goappágebealát máhcahaga. Ovddidanságastallamat leat álo luhtolaččat. Ovddidanságastallamiin čohkket doaibmabidjolisttu čuovvovaš jagi dárbbaslaš doaibmabijuin barggu dikšuma gárgeheapmái ja dárbbaslaš dievasmahttinskuvlejumi dárbbuid. Ovddidanságastallamiid vuodul ovttasbarggus bargiiguin hoavda čállá sámedikki bargiid dievasmahttinskuvlenulbmiid jahkásaččat.

Heivehuvvon dievasmahttinskuvlejumvevejolašvuoda sáhtta leat váttis oažžut ja dalle ovdamearkka dihte oassálastin gárgehanfidnuid giedahalli semináraide sáhtta doarjut bargiid ámmátdáiddu gárganeami. Hástaleaddji lea maddái, ahte dat institušuvnnat mat fáallet dievasmahttinskuvlejumi, leat sámiiid ruovttuguovllu olggobealde. Skuvlejumi viggat ordnet maddái bargiidčoahkkimiid oktavuodas.

Seammasullasaš áššiin barget Ruota ja Norgga sámedikkiiguin vaikkege earálágan láhkaásahanbirrasis. Doarjut bargiid lasihit ovttasbarggu Norgga ja Ruota sámedikki

bargiiguin ja oahpásnuvvat Norgga ja Ruota sámedikki doaibmavugiide. Ovtasbarggus sáhtta oažžut veardásašdoarjaga ja ođđa idéaid iežas bargui.

Stáhta virgeolmmošláhka dahká vejolažžan bargiidlonohallama (750/1994). 20 §:s gávnnavuvvo, ahte bargoaddis lea vejolašvuhta sirdit virgeolbmo bargui nuppi doaimmahakkii dahje eará bargoaddi go stáhta bálvalussii. Sirdin galgá buoridit virgeolbmo eavttuid virgebarggu čađaheapmái dahje ovddidit virgeolbmo bálvalanoktavuođa joatkkašuvvama dahje virgeolbmo barggu fidnema. Sirdin eaktuda miehtama sihke vuostáiváldi bargoaddis ja gažaldatvuloš virgeolbmos.

Stáhtahálddahas bargiidlonohallama atnet oktan vuohkin doarjut bargiid ámmátdáiddu, máhtu, hálddahaspraksisiid, bargokultuvrra ja barggus veadjima. Bargiidlonohallan lea oanehisáigásaš ja virgeolmmoš seailu lonuheami áigge sámedikki bálvalusas bálvalanovdduiguin. Virgeolbmo oassálastima bargiidlonohallamii sohppo ovddidanságastallamiin bargi álgagis. Stáhta mátkkoštannjuolggadusaid 6-7 §:a mielde virgeolbmos lea ee. vuoigatvuhta oažžut buhtadusa mátkegoluin bargiidlonohallanbáikegoddái bargiidlonohallama álggus sihke ruovttus fitnamis vahkkoloahpaid. Sámedikki dáfus bargiidlonohallama livččii lunddolaš gárgelit ovtas Norgga ja Ruota sámedikkiin.

Sámedikki virgeolbmuid muitit sin 50- ja 60-jagibeivviin. Virgeolbmo muitit maid dalle go son báhcá ealáhakkii dahje son sirdása bissovaččat eará bargguide, jus son lea bálvalan sámedikkis badjel vihtta jagi. Virgeolbmo sáhttit muitit maid eará mearkkašahtti dáhphusa dihte. Muitimis vástidit ságajodiheaddji ja hoavda.

Sámedikki bargiin vuordit virgeolmmošlága mielde iežaset sajádaga ja barggu eaktudan láhttema sihke ovtaveardasašvuoda, dásseárvosašvuoda ja searvvušvuoda ovddideami ja lojalitehta. Sámedikki virgeolbmot barget sámiid alimus politihkalaš orgána bálvalusas ja ovddastit virgebarggus sihke sápmelaččaid, sámi kultuvrra ja sámedikkige. Virggálaš dilálašvuodain, gos virgeolbmot ovddastit sámedikki sihke dehálaš sámedikki mearkabeivviid, nugo mat sámiid álbmotbeaivvi jus dat lea árgabeaivvi, sihke sámedikki ávvudilálašvuodain, sávvat sápmelaš bargiid geavahit vuosttažettiin gávtti. Olles bargoveagas sávvat sámekultuvrii heivehuvvon dahje eará dilálašvuhtii heivvolaš gárvvuid atnima.

Sámediggi doarju virgebarggus geavahuvvon gávtti oastima oktii dahje dan duddjoma 200 euroin dahje molssaevttolaččat sámekultuvrii heivehuvvon gárvvu skáhppoma dahje duddjoma 50 euroin. Gárvvuin oaivvildit ee. veaskkuid, činjad, rohkiid, gahpiriid, liinniid, boahkániid, gápmagiid, goikkehiid sihke eará gákteosiid. Doarjja juolluduvvo fásta virgeolbmuide sihke badjel njeallje jagi mearreáigásaš bargguid dikšun virgeolbmuide; goittotge nu, ahte duodji lea skáhppojuvvon mearreáigásaš virgeoktavuođa álgoáigge. Vai gárvu dahje bivttas lea doarjjagelbbolaš, galgá čájehit ahte das lea Sámi Duodji-mearka dahje čájehit movt nu earáláhkai luottehahtti vugiin ahte duodji lea albma sámi duodji.

Doaibmabijut:

- 22) Bálkáhit resurssaid olis sámediggái bargiidhálddahussii virgeolbmo, guhte vástida vejolaččat eará bargguid lassin sámedikki bargiidhálddahusas ja bargiidhálddahusa gárgeheamis.
- 23) Doallat 2-4 bargiidčoahkkima jahkásaččat. Čoahkkimat dorjot bargiid váikkuhanvejolašvuodaid ja bargiid máhtolašvuoda gárgeheami.
- 24) Čađahat hoavdda ja virgeolbmo gaskasaš gárgehanságastallamiid juohke jagi. Gárgehanságastallamiin guorahallat ovddalgihtii boahttevaš jagi barggu dikšuma ja dievasmahttinskuvlendárbuid.
- 25) Doarjut bargiid skuvlenvejolašvuodaid. Viggat dasa, ahte skuvlemii geavahuvvojit 6 beaivvi guđege bargi nammii, guhte bargá sámedikkis fásta dahje mearreáigásaččat badjel jagi.
- 26) Sámedikki bargoveahka galleda bargiidpolitihkalaš prográmma doaibmaáigge Norgga ja Ruota sámedikkis ja oahpásmuvvá Norgga ja Ruota sámedikki doaibmavugiide.
- 27) Čielggadat vejolašvuoda álggahit bargiidlonohallama (dihto áigái) sámedikkis Norgga ja Ruota sámedikkiiguin.
- 28) Sámediggi doarju ruđalaččat virgeolbmuid sámegávtti dahje gárvvu skáhppoma.

4.6 Virgeoktavuohtaáššit

4.6.1 Bálkáhanvuogádat

Stáhtabargoaddi bálkáhanortnet rievddai jagis 2005 boadusbálkávuogádahkan. Boadusbálkávuogádagas bálká vuodđun lea nuppe dáfus barggu gáibideaddjivuohta muhto maid persovnnalaš barggu čađaheapmái. Dainna lágiin bálká lea dehálaš oassi barggu movttiidahttinvuogádaga. Sámediggi ii hálidan sirdásit boadusbálkáhanvuogádahkii muhto doalahii vuodđobálkáhanvuogádaga. Vuodđobálkáhanvuogádat lea leamaš fámus jagis 1.3.2006.

Sámedikki bargi bálká čohkko bargiid guoski vuodđobáلكás, vásáhuslasis, sámiid ruovttuguovllu dahje eará boaittobealbáikki lasáhusas. Sámedikki ságajođiheaddji báلكá bajiduvvo sámi parlamentáralaš ráđi ságajođiheaddji barggu dikšuma áigái. Báلكáhanortnet addá vejolašvuoda vuodđobáلكká bajideapmái eanemustá 20 %:a virgái sierramearrádussan lassánan bargguid dihte.

Dál máksit 24 % báلكálasáhusa virgeolbmui, guhte bargá sámi ruovttuguovllus, 14 % báلكálasáhusa virgeolbmui, guhte bargá Soađegili gildii gullevaš guovllus, muhto sámi ruovttuguovllu olggobealde sihke 7 % báلكálasáhus daid bargiide, guhte barget eará Lappi eanangottis.

Báلكávuogádaga váste lea ásahuvvon čuovvunbargojoavku, man bargun lea čoaggit vásáhusaid báلكáhanvuogádaga doaibmivuodas sihke váldit beali áicojuvvon ja áššálažžan gávnnavuvvon váilevašvuodaide. Čuovvunbargojoavku galgá juohke nuppi jagi árvoštallat báلكáortnega. Čuovvunjoavkkus leat bargiid ovddasteaddjit.

Doaibmabijut:

29) Ovddidat bálkávuoǵádaga nu, ahte das šaddá bálkkašeaddji, dásseárvosaš ja bargguid vástideaddji sihke movttiidahtá bargi ovddidit iežas skuvlema ja ámmátdáiddu.

4.6.2 Bargoáigi, luomut, badjeláiggi bargan ja badjeláiggebargofriiddja

Sámedikki bargoáigi lea doaimmahatbargu, gos jeavddalaš bargoáigi lea 7 diimmu ja 15 minuhta jándoris ja 36 diimmu 15 minuhta vahkkus. Bargoáigi galggašii leat diibmu 06-19:00 gaskasaš áiggis. Sámedikkis lea geavahusas molsašuddi bargoáigeortnet, man ulbmilin lea álkidahttit barggu ja astoáiggi oktiiheiveheami. Heivehuvvon bargoáigi ja eará bargoáigeordnemiid atnuiváldimis sohppo bargiidčoahkkimis ja dárbbu mielde ovddidanságastallamiin ja heivehuvvon bargoáiggi sihke eará bargoáigeordnemiid ollašuttin čuvvojuvvo bargiidčoahkkimis ja ruhtadoaloloahpaheamis. Bargoáigeordnemiid ulbmilin lea buoridit barggus loaktima, nagodeami ja barggu ja bearraša oktiiheiveheami.

Heivehuvvon bargoáiggi ordnegis bargit fuolahit ieža bargodiimmuid dássemis. Heivehuvvon bargoáiggis jeavddalaš juohke jándora bargoáiggi oanida dahje guhkida heivehanáigi, mii sáhtá leat eanemustá golbma diimmu. Vahkkosaš jeavddalaš bargoáigi lea gaskamearálaččat eanemustá 40 diimmu. Diimmut ožžot čoggot eanemustá oktiibuot 40. Bargoaddi ja bargi sáhttiba soahpat ahte bargoáiggi badjel čoggon diimmut geahpiduvvojit ja bargái addo friiddja. Heivehuvvon bargoáiggi ja eará bargoáigeordnemiid oasil hoavddat galget fuolahit das ahte doaimmahatáigge sámediggi sáhtá fuolahit dárbbášlaš áššehasbálvalusa.

Badjeláiggebarggus ii mákso buhtadus, muhto daid lea vuoigatvuohta doallat friiddjabeaivin. Badjeláiggi bargama vuodđun galgá leat hoavdda mearrádus dahje dohkkeheapmi

Sámedikkis lea iežas bargoáiggečuovvunskovvi. Buot virgeolbmot, earret ságajođiheaddji ja hálldahushoavda, galget deavdit skovi. Skovvi gárggehuvvo ovttasbarggus bargiiguin stáhtaráđi rávvagiid mielde. Ulbmilin lea sirdásit elektrovnnalaš bargoáiggi čuovvunvuogádahkii oassin sámedikki intraneahtta-vuogádaga gárggeheami. Badjeláiggebargofriiddjavuođa addá hoavda. Badjeláiggebargofriiddjavuođa doallama ii sáhte ohat, jus čuovvunskovvi ii leat máhcahuvvon. Boatkankeahtes badjel viđa beaivvi guhkkosaš badjeláiggefriiddjabeivviid ozadettiin virgeolmmoš galgá mitalit dakkár vejolaš hohpolaš bargguid birra maid diehtá, mat leat seamma áigge go badjeláiggefriiddjabeaivvit dahje lahka dan áigge, vai hoavda sáhtá ráhkkanit boahttevaš bargodillái. Hoavddas lea vejolašvuohta sirdit badjeláiggefriiddjabeivviid doallanáiggi bargodili mielde. Dakkár meannudeapmi lea dárbbášlaš daningo, ahte

sámedikkis dahkkon bargu lea hui iehčanas iige hoavddas soaitte leat dárkilis diehtu virgeolbmog lagas áiggi hohpoláš bargguin.

Jagis 2011 bargosuodjalandárkkistusa mielde bargoáiggi hálddašeapmi stuorra bargomeari dihte lea nubbi guovtti guovddáš hástalusain sámediggái. Dárkkisteami evttohus bargoveagas boahtti álgagiid vuodul lea, ahte ferte oažžut čielga áigetávvalrávvaga vai sáhtta várret dárbbášlaš áigi bargguid dahkamii ja áigetávvalis soahpan lea maid dehálaš. Dainna illá nagodit čoavdit olles váttisvuoda, man vuodđun lea jámma lassánan barggut sámediggái.

Mátkkošteami ja seammás badjeláiggebarggu sáhtta geahpidit lasihemiin virgeolbmuid videoráđđádallamiid geavaheami ja koordineremiin ja plánemiin dárkileabbo dakkár bargomátkkiid maid ii sáhte čadahit videoságastallamiid bokte, nu ahte nu mánga deaivvadeapmi go lea vejolaš fuolahuvvot seamma bargomátkki oktavuodas. Eiseválddiid, geaiguin ráđđádallo, ávžžuhit maidái ordnet ráđđádallamiid sámiid ruovttuguovllus dahje lagabuš dan vejolašvuodaid mielde. Videoráđđádallamiid viggat ordnet ovdamearkka dihte sierra ministeriijaid ráđđádallamiid oktavuodas.

Badjeláiggebargu sáhtta čoggot virgeáiggi olggobeallái joatkkašuvvi sámedikki orgánaid čoahkkimiin ja ollásit virgeáigge olggobealde lágiduvvon orgánaid čoahkkimiin. Ulbmilin lea geahpidit sámedikkis dahkkon badjeláiggebargguid. Badjeláiggebargguid gieđahallat ovddidanságastallamiin. Dilálašvuodain, goas leat ollu badjeláiggebarggut, hoavdda ja virgeolmmoš galgaba smiehttat doaimma bargguid ođđasit ordnema ja vuoruheami.

Sámedikki luohttámušorgánaid čoahkkimat vikkahuvvot dollot virgeáiggis vai deaddu bargat badjeláigge geahppánivččii.

Vuordekeahces dilit, nugo mat bargiid buohccán, sáhttet dagahit eará virgeolbmuid badjeláiggebarggu. Sámedikki bargguid luonddu dihte báifáhka dáhphuvvan buohccáma oktavuodas ámmáhii gelbbolaš sadjásačča gávdnan lea earenoamáš váttis. Sámedikki resursadili dihte ii sáhte gáibidit ahte áššemeannudeaddji virgeolbmot skáhppot maidái nuppi suorggi áššedovdamuša. Gaskaboddosaš veahki ovdamearkka dihte tehnikalaš bargui, vuodđočielggadusa čállimii, dáhphusaid ordnemii ja sullasaš bargguide sáhttit oažžut ee. ávkkástallamiin allaskuvlahárjehalliid. Sámedikkis ovdal hárjehallin leamašan ja virgesadjásašvuodaid dahkan bargiid sáhtta jearrat dahkat sámedikkis virgesadjásašvuodaid. Hoavddaid ávžžuhit čállit listtu olbmui, geat sáhtášedje doaibmat virgesadjásažžan buohccáma dahje eará sullasaš oktavuodain. Sámegiela doaimmahat doallá listtu freelancer-giellajorgaledjiin, geain sáhtat dárbbu mielde oastit bálvalusaid buohccáma oktavuodas dahje sin sáhtta bálkáhut sadjásažžan.

Jahkeluomuid mearrideamis čuovvut stáhta virge- ja bargoeaktosoahpamuša. Luomu sáhtta juohkit bajiide jus háliida gohan dat ii hehte bargguid doaimmaheami. Spiehkastat dáhphusain bargguid dikšumis sáhtta hálldahushoavda soahpat bargiin luomu heiveheamis nu ahte barggut eai manjon. Ovdal go luomu áigodat mearriduvvo, galgá hoavda addit olmui vejolašvuoda buktit ovdan iežas oaivila goas luopmu lea.

Luopmo- ja badjeláiggebargofriddjabeivviid geahččalit álo addit dan áigái maid virgeolmmoš lea bivdán, jus luomut dahje badjeláiggebargguidfriddjavuohta

geavahuvvo sámiid árbevirolaš ealáhusaid bargguide dahje sáme kultuvrra ja –giela doarju doaimmaide.

Doaibmabijut:

30) Váldit atnui bargoáigeordnemiid, mat buoridit bargiid barggus loaktima, veadjima ja barggu ja bearašeallima oktiiheiveheami..
31) Geahpidit bargiid mátkkošteami ja lasihit videoráđđádallamiid geavaheami
32) Geahpedit badjeláiggebargguid ja váldit gieđahallamii badjeláiggebargguid lassáneami gárgehanságastallamiid oktavuodas

4.6.3 Bargoburesveadjin ja bargodorvvolašvuhta

Sámedikki bargosuodjalusa organisašuvdnii gullet bargosuodjalansáttaoimmoš, guhte lea bargiid válljen luohttámušoimmoš, bargoaddi ovddasteaddji bargosuodjalanjođiheaddji sihke bargosuodjalandoaibmagoddi, gos leat bargosuodjalansáttaoimmoš, várresáttaoimmot ja bargosuodjalanjođiheaddji. Bargosuodjaleami doaibmaprogramma čállo guovtti jagi bajiide. Dan čállimis vástida bargosuodjalansáttaoimmoš ovtas bargosuodjalandoaibmagottiin. Sámedikki bargosuodjalusa doaibmaprogramma gokčá teknologijja, barggu organiserejeaddji, bargodili, sosiálalaš oktavuodaid sihke bargobirrassa váikkuhusaid bargiid dearvvašvuhtii ja dorvvolašvuhtii.

Bargolatnja ordnejuvvo ja heivehuvvo dađi mielde maid barggut ja bargosuodjalan lálkaásaheapmi gáibidit. Bargoneavvuid oastimis váldo earenoamážit vuhtii ergonomijjaáššit, áigái heivvolašvuhta, praktihkalašvuhta ja persovnnalaš dárbbut.

Vuoŋŋalaš bargosuodjalusas barggu gáibádusat ja persovnnalaš dárbbut ja barggu čađaheapmái laktáseaddji eavttut heivehuvvojit nu bures go vejolaš vástidit nubbi nuppi. Bargu galgá leat hástaleaddji ja gárgeheaddji, muhto ii goittotge vuoŋŋalaččat beare lossat. Barggu ja bargodili plánemis, bargobagadeamis ja oahpásmuhttimis váldojit vuoŋŋalaš noađi dagaheaddji bealit vuhtii.

Bargodearvvašvuodadikšuma ulbmiliin ja dearvvašlaš ja dorvvolaš bargu ja bargobiras, bures doaibmi bargosearvvuš, bargui laktáseaddji buohcuvuodaid ja dáhpedorpmiid eastin sihke bargo ja doaibmanávccaid doalaheapmi ja ovddideapmi bargokarriera iešguđetge muttus.

Bargiid dearvvasvuodadili sihke bargo ja doaibmanávccaid čuovvut ja árvvoštallat dearvvašvuodadárkkistusain, mat dahkkojit dalle go álgá bargui ja ain dihto gaskkaid bargokarriera iešguđetge muttuin. Bargodearvvašvuodafuolahus maiddá čuovvu bargodiliid dearvvaslašvuoda ja dorvvolašvuoda. Bargodearvvasvuodabálvalusaide gullá dakkár olbmo, geas lea gárrenávnnasválttisvuhta, dikšuibagadanbargui searvan, ámmátdávddaid čielggadeapmi, bagadeapmi ja rávven sihke vuosttasveahkkeválmmašvuoda doalaheapmái oassálastin.

Sámediggi ordne lágas ásahuvvon dearvvašvuodabálvalusaid bargodearvvasvuodálaga eaktudan viidodagas Medlnaris Anáris sierra soahpamušain. Ohcejoga ja Eanodaga bargiide bargodearvvašvuodabálvalusaid ordne dearvvašvuodaguovddáš. Lassin bargiin lea vejolašvuhta geavahit Medlnari dearvvašvuodadeattuhuvvon buohccidikšunbálvalusaid. Bargiide dieđihuvvo sierra bálvalusain bargodearvvašvuoda bires.

Gárrenávnasválttisvuodaid viggat eastit ovddalgihtii. Hálldahushoavda váldá bargoveaga gárrenávnasválttisvuoda gieđahallamii. Bargoguimmiid ja lagamus hoavddaid bivdit mitalit bargoguimmiid vejolaš gárrenávnasválttisvuodain bargosuodjalasáttuolbmui. Sámedikkis lea ráva bargoveaga gárrenávnasválttisvuoda gieđahallamii.

Sámedikki kantuvrrat kulturguovddáš Sajosis leat giddejuvvon olggobealát olbmui ja kantuvralanjaide beassamii dárbbáša rahpat mángga lohka. Muhtun sámedikki bargit atnet kantuvralanjaid átestahttin. Sámedikki bargobiras galgá leat dorvvolaš, rabas ja buorre lahkonit. Sápmelaččat galget fáhtet sámedikki álkidit bargoáiggis. Galgáge čielggadit ahte johtin sámedikki lanjaide livččii virgeáigge friddja, daningo dorvvolašvuhta dahkkit eai eaktut ahte doaimmahagaid feaskárat leat lohkas virgeáiggi.

4.6.4 Barggus veadjin ja eretorrun buohcuvuoda dihte

Sámedikki dásseárvoplána válmmaštallama oktavuodas dahkkon jearahallamis lei jerrojuvvon maiddá barggus veadjimii laktáseaddji gažaldagat. Jearahallamii vástidan dievdduid mielas dievdduin ii leat dárbbáhuvvan nuppástus barggu fysalaš losádusa hárrái. Nissonvástideddjiin 28 %:s lei losádus nuppástuvvan losibun maŋemus jagiid áigge. Vuoiŋnalaš losádus lei bealis dievdduin ja 61 % nissoniin rievdan losibun maŋemus jagiid áigge. Jearahallamii vástideddjiid mielde fuola ja losádusa barggus lea dagahan barggus veadjin, iežas dáidduid reahkkán, rievdadusat barggu organiseremis ja barggu bissovašvuhta.

Jahkásaččat ordnejuvvojit bargiid virkkosmahttinbeaivvit, mat dorjot bargoservoša searvvušvuoda, bargoburesveadjima ja barggus veadjima.

Bargonávccaid doalaheaddji doaibma (tyky-doaibma) gárgeha sámedikki bargiid bargonávccaid ja dearvvašvuoda sihke bargobáikki doaibmivuoda, bargovuoiŋŋa ja bargomotivašuvnna. Sámedikki tyky-doaimmas leat mielde bargit, bargoaddi sihke dárbbu mielde bargodearvvasvuodafuolahus. Tyky-doaibma galgá doarjut barggus veadjima, bargonávccaid seailuheami, bargui čatnaseami sihke buohcuvuodaderetorrumiid meari geahpideami.

Tyky-doaibma sisttisdoallá bargoservoša gárgeheami, bargoergonomiija, skuvlejumi, vuoiŋnalaš ja fysalaš buresveadjima gárgeheami ja doalaheami. Bargonávccaid doalahit ja buoridit ee. bargguid buorre plánen, ođđa bargiid oahpásmuhttin bargguide, bargguid muttágis mearri, čielga doaibmagovva, dássebealálaš ja doaibmi ovddidanságastallangeavadat sihke njuovžilis bargo- ja bargoáigeordnemat.

Sámedikkis bargonávccaid doalaheaddji doaimmaid váldodeaddu lea vuoinjalaš ja sosiálalaš bargonávccaid, bargoservošiid doaibmivuoda ja guhkes áiggi bargan bargiid bargonávccaid ja máhtu sihkkarastimis. Sámedikkis dahkko buresveadjinjearahallan oktii jagis. Bargoburesveadjima čuovvumii gárgehuvvojit mihttárat.

Sámediggi čielggada vejolašvuoda váldit atnui lihkadanseđela doarjut bargiid barggus veadjima ja fysalaš buresveadjima. Lassin bargiin galgá leat vejolašvuotta geavahit diibmobeali vahkkus bargoáiggi lihkadeapmái.

Hoavda sáhtá ovddidit bargonávccaid dárkkistemiin, ahte barggu gáibádusat ja bargiid návccat sihke bargonávccaid iešguđetge oassedahkkit vástidit nubbi nuppi. Bargi iežas guottut bargui váikkuhit maid mearkkašahti ollu bargonávccaide. Hoavdda ja bargiid oktasaš hástalussan lea barggus veadjima sihkkarastin ja oktasaš speallannjuolggadusaid čuovvun.

Buohcuvuodaerettormat ja bargiid bargonávccaid hedjoneapmi geahpidit bargoburesveadjima ja dagahit ekonomalaš manahusa sihke bargoadái ja bargái alcces. Erettormat váikkuhit bargoservoša bargguin ceavzimii sihke dalle go bistá guhkit áigge, de eahpesihkkarvuoda buohccán bargi eallimii.. Sámediggi bidjá ulbmilin geahpedit buohcuvuodaerettormiid. Buohcuvuodaerettormiid geahpideapmi eaktuda čuovvuma ovtas dearvvašvuodafulahusain sihke buohcuvuodaerettormiid lassáneami dustema ovtas dearvvašvuodafulahusain. Buohcuvuodaerettormiid geahpideapmái ja bargiid buresveadjima buoridandihte sámediggi addá riskajovkui gulakeahces bargiide vejolašvuoda váldit jahkásaččat influeansaboahkuheami bargodearvasvuodafulahusas sámedikki rehkegi.

Buohcuvuodaerettormiid lassáneami dusten lea aktiivvalaš berošteapmi bargiin ja sin buresveadjimis. Hoavda ja bargodearvvašvuodafulahus čuvvot bargiid buohcuvuodaerettormiid. Hoavda váldá sáhkkan buohcuvuodaerettormiid, jus bargis leat golbma dahje mánggat oanehis erettormat njealji mánu áigge, golbma vahkkoloahpaide laktáseaddji ovttá beaivvi erettormat golmma mánu áigge, okta badjel 10 jándora guhkkosaš ollesáigge erettorm dahje kumulatiivvalaččat 12 mánotbaji áigge badjel 30 proseantta erettormbeaivvit. Bargoburesveadjimii laktáseaddji gažaldagaid gieđahallat maidái ovddidanságastallamiin

Bargit galget almmuhit buohcuvuoda dagahan bargonávccahisvuodas ja dan joatkašuvvamis persovnnalaččat nu jođánit go vejolaš lagamus hovdii. Sámedikkis lea váldon atnui erettorma čuovvuma váste erettornalmmuhanskovvi. Hoavda dahká barguimáhccanplána ovtasbarggus bargiin dalle go buohcuvuodafulopmu lea bistán boatkkaid haga čađat badjel 3 mánu. Plána sáhtá sisttisdoallat bargoáige- ja bargoproseassaid ordnema nu, ahte bargui máhccan lea álki. Dárbbu mielde bargodearvasvuotta bargá veahkin.

Bargiid, guđet leat lahka ealáhahkii báhcinagi, doarjut joatkit bargoeallimis njuovžilis ordnemiin, nu ahte dahkat vejolažžan oasseáiggebarggu, gárgehemiin bargoproseassaid ja bargguid ja doarjumiin persovnnalaš barggus veadjima vugiid.

Sámedikkis lea nollatoleránsa bargobáikegiovssideami vuostá. Bargobáikegiovssideapmi lea bissovaš, dávjá dáhpáhuvvan negatiivvalaš meannudeapmi, loavkašuttin, soardin

ja fuotnun. Dat ovdána proseassan, man dihte givssiduvvon olmmoš gártá dakkár dillái, ahte ii sáhte bealuštit iežas. Jus gártá vásihit eahpeáššálaš meannudeami ja givssideami sáhtta dat heajudit buresveadjima ja nákcema.

Bargobáikegивssideami dusten lea bargoaddi ja olles bargoservoša ášši. Bargobáikegивssiduvvon ii oaččo vásihit, ahte son lea okto bargoservošis. Bargobáikegивssidandáhpáhusain almmuhuvvo hovdii ja bargosuodjalansáttalbmui. Veahki sáhtta oažžut dili čoavdimii maid bargodearvvašvuodadivššus. Bargobáikegивssideamis sáhtta almmuhit maid mielbargi. Jus givssideaddji lea lagas hoavda, givssideamis galgá almmuhit su hovdii dahje luohttámušolmmošnjunnošii. Dorvodorvvolašvuodáláhka geatnegahtta hoavdda čielggadit dili.

Doaibmabijut:

33) *Gárgehit Tyky-doaimma.*

34) *Čielggadit vejolašvuhta váldit atnui lihkadanseđela bargiide.*

35) *Čuovvut buohcuvuodáeretorrumiid ovdáneami ovtas bargodearvvašvuodáifuolahusain. Bargiide fállat jahkásaččat influeansaboahkuheami nuvtta.*

36) *Hoavda ja bargi ságastallaba bargi bargoburesveadjima birra, go bargi eretorrumiid mearri lea mannan dihto rájá badjel.*

37) *Roahkasmahttit vuorrasit bargiid joatkit bargoeallimis njuovžilis ordnemiiguin*

4.6.5 Gáiddusbargu

Sámiid ruovttuguovllu gaskkat leat guhkit ja mánggat sámedikki bargit leat fárren Anárii barggu dihte ja earát bearrašis orrot eará sajiin ruovttuguovllus. Guhkes gaskkat, gaska bearrašis ja guhkes vuodjinmátkkit váikkuhit barggus veadjimii. Geahpidandihti barggus veadjima sámediggi váldá atnui gáiddusbargovejolašvuoda. Gáiddusbargu lea eará sajis go bargoaddi lanjain dihtorteknihka ávkkástallamiin dahkkon bargu. Gáiddusbarggu vehkiin sáhttit lasihit barggu beaktilvuoda ja njuovžilvuoda, ovddidit barggus veadjima, álkidahttit barggu ja priváhtaeallima oktiiheiveheami sihke álkidahttit bargiid rekryterema. Gáiddusbarggu vuodđun lea eaktodáhtolašvuoda ja das sohppo sierra hoavdda ja bargi gaskkal.

Gáiddusbargoordnemiin galgá váldit vuhtii gáiddusbarggu váikkuhusaid daidda geat barget bargoaddi lanjain, váikkuhusaid áššehasbálvalussii ja eará doaimmaide ja galgá maid fuolahit bargoveaga dásseveardásaš meannudeamis. Virgeoktavuodas dahkkon gáiddusbargui heivehuvvojit seamma bálvalanoktavuoda guoskevaš lágat, nugo virgeolmmošláhka dahje bargosoahpamušláhka, earáge virge- dahje bargooktavuoda guoskevaš láhkaásaheami sihke virge- ja bargoeaktosoahpamušaid.

Gáiddusbarggu eaktun lea, ahte bargis lea gáiddusbargobáikkistis doaibmi interneahhta- ja telefonoktavuođat. Sámediggi ii ordne sierra fásta interneahhtaoktavuođa bargiide gáiddusbarggu bargama váras. Gáiddusbargu ii rievdat sámedikki bargomátkkiid buhtadanpraksisiid. Bargiin lea vejolašvuhta váldit doaimmahatdinggaid ja -reaiduid mielddis gáiddusbargui. Gáiddusbargobeivviid lea vejolaš čohkket nu, ahte bargi bargá ovdamearkka dihte ovtta vahkku ruovttus čađat áigge. Čoahkkimat ja bargomátkkit eai gula gáiddusbargui, muhto dat rehkenastojit bargun dábálaš doaibmabáikkis. Gáiddusbarggu bargit galget leat fáhtemis telefovnna bokte heivehuvvon bargoáiggi áigge. Gáiddusbarggus sohppo ovddidanságastallamiin hoavddain 12 mánu hávil dahje doaisttázii. Gáiddusbarggu ollašuhttima čuovvut ovddidanságastallamiin. Gáiddusbarggu lea vejolaš heaitit jus dat ii leat bálvalan bargoaddi dahje bargi dárbbuid.

Doaibmabijut:

38) Sámediggi dahká vejolažžan bargiid gáiddusbarggu, vai bargit vedjet ja loktet buorebut bargoeallimis.

4.6.6 Virgelobit, eará friddjavuođat ja daid addin

Bargiide galgá mieđihit lágas ásahuvvon virgefriddjavuođaid lálkaásahusaid ja stáhta virge- ja bargoeaktosoahpamuša ásahaneavttuid mielde. Lágas ásahuvvon virgefriddjavuođat leat ee. virgelohpi buohcuvuođa dihte, oassebuohcuvuođalohpi, bearašlohpi (eadnivuođa-, earenoamášeadnivuođa-, áhččivuođa- ja váhnenlohpi), oasseáigásaš, gaskaboddosaš dahje ollesáigásaš dikšunlohpi, soahtevahka, studerenlohpi sihke virgefriddjavuohta, man mieđiha doavttir dálkkodeaddji veajuiduhttima váras. Dálkkodeaddji veajuiduhttin addo ámmátdávdda dahje dáhpedorpmi dihte bargonávccaid máhcaheami dahje sealluheami váras. Dan lassin virgeolbmos lea vuoigatvuohta oažžut gaskaboddosaš bálkkáhis virgefriddja bearašlahttu dahje eará lagas olbmo dikšuma váras. Virgeolbmos lea vuoigatvuohta gaskaboddosaš bálkkáhis eretorrumii barggus, jos lea hui dehálaš ahte son ferte leat báikki alde bearraša deaividan buohcuvuođa dahje lihkohisvuođa dihte dáhphuvvan ovddalgihtii árvitmeahttun ja bággejeaddji siva dihte.

Virgelohpi sáhtá addot maid osiid mielde. Virgeolmmoš, guhte lea virgelobis, sáhtá su iežas miehtama vuođul mearriduvvot muhtun dihto sierra sivas čađahit muhtun virgebargguid. Virgelohpi sáhtá addot maid almmatge ohcamuša haga, jos virgeolmmoš ii leat sáhtán ohcat virgelobi ovdal barggu gaskkalduvvama dahje jus gaskkalduvvama sivain lea muđui bohtán doarvái vuđolaš čilgehus. Muđui virgelobi galgá ohcat čálalaččat.

Virgeolmmoš lea virgelobis dan áigge, maid son lea riikabeaiveovddasteaddjin, stáhtaráđi lahttun dahje Suomas válljejuvvon Eurohpá parlameantta ovddasteaddjin.

Muđui virgelobi addin lea virgeolbmo árvvoštallama duohken, jus ii muhtun osiin sierra ásahuvvo dahje mearriduvvo dahje juo virgeeaktosoahpamušas nuppe láhkai sohppo.

Friddjabeaivvit báلكkáin leat virgeolbmo 50- ja 60-jagi beaivvit, mat deivet bargobeivin, lagas oapmahačča hávdádanbeaivi, bearašlahttu jápmindáhpáhusa dihte eanemustá okta beaivi ja eará bearašlahttu go vuollel 10-jahkásaš dahje lámis máná buohccánbeaivi.

Árvvoštallamavuollásaš virgelobiin oaivvilduvvo dakkár virgelohpi, maid bargoaddi ii leat geatnegahtton addit lága dahje soahpamušmearrádusaid. Árvvoštallamavuollásaš virgelobi addima árvvoštallama oktavuodas fertejit vuogálašvuodaoainnut váldot vuhtii, nugo mat barggu fuolaheami ordnen dan áiggis. Sámediggi lea unna bargosearvvuš ja virgeolbmuid barggut eaktudit dávjá viiddis áššedovdamuša. Guhkes virgelobiid dihte ferte báلكáhit sadjásačča, gean oahpásmuhttin bargguide váldá áiggi ja bargguid soaitá šaddat juohkit eará virgeolbmuid gaskkal. Sámedikkis lea leamaš váttisvuohta ámmáhii gelbbolaš ja sámegielat virgeolbmuid báلكáheamis virgesadjásašvuodaide.

Virgelohpi sáhtá gaskkalduhttot, jus lohpi lea geavahuvvon láhkaásaheami, virge- ja bargoeaktosoahpamuša dahje árvvoštallamavuollásaš virgelobiid oasil virgelohpemearrádusaid vuostá.

Sámedikki virgelobiid addimis ásahuvvo sámedikki bargoortnegis. Virgelobiid addimis bargoveagain meannuduvvo dássebealálaččat ja dásseveardásaččat sámedikki bargodili ásahan rámmaid siste. Árvvoštallama vuollásaš virgelohpái addo ráđji man guhká dat oažžu bistit eanemustá iige áiggi oaččo joatkit virgelobi nohkama manjel ođđa árvvoštallama vuollásaš virgelobiin.

Virgelobi addima oktavuodas giddet fuomášumi čuovvovaš áššiide, maid olis dahkkojit ollislaš árvvoštallamat virgelobi addimis:

- leago ohccis leamaš dán dahje guovtti ovddit bušeahhtajagi áigge virgelobit ja mainna ákkain
- makkár meriin virgelohpi ovddida sámedikki doaimma ja ohcci joatkkastuderema dahje eará gelbbolašvuoda háhkama. Vuolggasadjin studeremii geavahuvvo lágas ásahuvvon studerenlohpi.
- Virgelohpi ii dábálaččat addo badjel jahkái almmatge earenoamáš mearkkašahtti sivaidda
- persovnnalaš sivaide virgelohpi addo dušše ráddjejuvvon ja losses ákkaid geažil; persovnnalaš ákkain ohccojuvvon virgelobi addima oasil ferte čielggadit leago vejolaš ovdn. mearreáigásaš sierra bargoordnemiid bokte dahkat vejolažžan ahte virgeolmmoš sáhtášii bargat iige dárbbášivččii virgelobi
- mat leat virgelobi váikkuhusat sámedikki bargodillái ja doibmii
- mat leat virgelobi addima váikkuhusat bargiid dásseárvosaš ja ovtaveardásaš meannudeapmái
- virgelobi áigodaga árvvoštallan ovtas virgelobi ohcan virgeolbmui
- vuodđojurddan lea, ahte virgelohpi ii addo almmatge makkárga earenoamáš nana ákkaid haga eará sájis bargama váste; eará sájis bargama váste ohccojuvvon virgelobis mearrida spiehkastahkan sámedikki stivra; bargiidlonohallan ii lohko eará sájis bargamin daningo bargiidjorosiid oassálasti bissu ain sámedikki báлvalusas. Árvvoštallama vuollásaš virgelobi eará sájis bargamii sáhtá addot ovdamearkka dihte davviriekkalaš ministerráđis ja riekkaidgaskasaš álgoálbmotorgánain bargama

váras, go dat doarju bargi gelbbolašvuoda nannema.

Badjel jagi guhkkosaš virgelobi manjel virgeolmmoš oahpásmahtto ođđasit bargui dan viidodagas go lea dárbu ja virgeolmmoš ja hoavda sohpet plána bargguid bargamis. Sámedikki bargguid ja doaimmaid luonddu dihte sámedikki bargit hástaluvvojit iešguđetge doaimmaid bokte oahpahallat ja doalahit sámegiela dáiddu sihke doalahit oktavuoda árbevirolaš ealáhusaide.

Doaimmabijut:

- 39) Virgeolbmui sáhtá mieđihit ohcamuša vuodul vuoigatvuoda geavahit govtolaččat bargoáiggi sámegiela stuđeremii, jos dat beare bargguid dikšuma dáfus lea vejolaš.
- 40) Báikkáhis árvvoštallanvuđđosaš virgelobi sáhtá mieđihit ohcamuša vuodul muhtun oassái dahje ollásit sámegiela stuđerema váras oahpuid guhkkodaga ja ámmátdáiddu lasiheami gáibidan viidodagas.
- 41) Báikkáhis árvvoštallanvuđđosaš virgelobi sáhtá mieđihit ohcamuša vuodul dan viidodagas go lea dárbu árbevirolaš sámeeláhusaid hárjeheapmái, jos virgeolmmoš ii sáhte geavahit jahkeluomu dahje badjeláiggebarggus čoggon friijaáigge ealáhusaid hárjeheapmái. Árbevirolaš ealáhusaide lohkkovuvvojit boazodoallu, guollebivdu, meahccebivdu, čoaggin ja sámeduojit.
- 42) Virgeolbmui sáhtá mieđihit ohcamuša vuodul, jos beare bargguid dikšuma dáfus lea vejolaš, vuoigatvuoda geavahit govtolaččat bargoáiggi árbevirolaš sámeeláhusaid ja kultuvrralaš olggosbuktimiid sihke bargguid dáfus guovddáš sámi dieđu ja vásáhusaid skáhppomii omd. oassálastimiin árbevirolaš ealáhusaid ja sáme kultuvrra gieđahalli gurssaide dahje eará dán sullasaš doaimmaide. Kultuvrralaš olggosbuktimiin oaivvildat ee. sámi juoigan-, huksen- ja dáiddaárbevieru.
- 43) Badjel jagi guhkkosaš árvvoštallanvuloš virgelobiid eat mieđit almmatge nana sierraákkastallamiid haga.
- 44) Guorahallanvuđđosaš virgelobiin dahkat álo oppalašguorahallama

4.6.7 Siidodoaimmat

Stáhta virgeolmmošlága mielde virgeolmmoš ii oaččo váldit vuostá iige doallat siidodoaimma, mii eaktuda bargoáiggi geavaheami siidodoibmii gullevaš bargguid bargamii, earret jus áššeoapmahaš eiseváldi ohcamuša vuodul addá dasa lobi. Siidodoaimmalohpi sáhtá addot maddái mearreáigái ja ráddjehusaiguin. Siidodoaimmalohpi sáhtá šluhttejuvvot, go dasa lea ágga.

Virgeolmmoš ii oaččo siidodoaimma dihte šaddat easttalažžan barggustis. Siidodoaimma ii maddái oaččo bidjat eahpádusa vuollái luohhtámuša dássebealálašvuhtii bargguid bargamis dahje muđui hehttet barggu áššáigullevaš dikšuma dahje gilvvohalli doaimbin hui čielgasit vahágahttit bargoaddi. Siidodoaimmalobi galgá ohcat sámedikki stivrras.

Dakkár siidodoaimmas, man dikšumii ii geavahuvvo bargoáigi, galgá dahkat almmuhusa sámediggái. Bissovaš guhkesáigasaš siidodoaimmain (badjel jagi guhkkosaš

siidodoaimmain) almmuhusa galgá dahkat sámedikki stivrii ja oanehit áigge bistevas doaimmain hálddahushovdii. Sámediggi sáhtta gielddit siidodoaimma vuostáiváldima ja doallama, jus virgeolmmoš šaddá easttalažžan iežas bargui siidodoaimma dihte, jos dat hehttejit barguid áššáigullevaš fuolahusa dahje vahágahttit bargoadi.

4.7 Doaimma beavttálmahttin

Doaimmahatbargiid, ekonomijadoaimmahaga ja áššemeannudeaddjit bargonoađi geahpidandihte váldo atnui intraneahtta, man vuodđun lea dat, ahte juohke bargi vástida iežas oasil boahtti bargomanuid čállimis oktasaš siskkáldas kaleandarii, diára ja arkiiva leat elektrovnnalaččat ja bargiid siskkáldas dieđiheapmi dáhpáhuvvá intraneahtas siskkáldas dieđihantávvalis, gosa guhtege virgeolmmoš dieđiha dárbbášlaš áššiin. Elektrovnnalaš vuolláičálus váldo atnui. Sámediggi sirdása geavahit elektrovnnalaš arkiivva. Sámediggi sirdása elektrovnnalaš rehketortnegii ja ekonomijahálddahussii. Dat geahpida postengoluid ja dan sávvat beavttálmahttit doaimmaid. Intraneahta atnuiváldin lea gitta sámedikki ekonomalaš dilis. Iešguđetge doaibmabáikkiin doaibmi virgeolbmuide intraneahtain sáhtta ordnet iežas dihtora bokte ráđđádallamiid ja oktasaš áššegirjjiid hábmema, ovdn. oktasaš cealkámušaid ja áššebáhpáriid válmmaštallama oktavuodas.

Intraneahta atnuiváldin gáibida bargiid skuvlejumi ja oahpásmuhttima, muhto guhkit geahčastagain dan árvvoštallat seastit bargoveahkaressaid sullii 0,5 bargi bargojagi veardde, geahpidit badjeláiggebarguid doallama ja álkidahttit bargiid gulahallama. Intraneahta doaibmamis lea ovddasvástádus juohke virgeolbmoss iežas doaibmasuorggis ja dan doaibmama vuodđun lea ahte juohke virgeolmmoš geavaha intraneahta jeavddalaččat ja beaiváda dohko dárbbášlaš dieđuid.

Doaibmabijut:

45)Váldit atnui hálddahusa siskkáldas intraneahta, elektrovnnalaš arkiiva ja ekonomijahálddahusa

5 SÁMEDIKKI DÁSSEÁRVOPLÁNA

5.1 Dásseárvoplána ulbmilat

Dásseárvoplána stivre sámedikki bargiidpolitihka ja rekryterema eará bargiidpolitihkalaš áššegirjjiid lassin. Plána ulbmilin lea dorvvastit sámedikkis dásseárvosaš meannudeami sihke nissoniiguin ja dievdduiguin.

5.2 Dásseárvoplána vuolggasajit ja doahpagat

Dásseárvu oaivvilda guđege olbmo ovttalágan vejolašvuodaid dahkat válljemiid, ovdánit barggustis sihke šaddat meannuduvvot ja bálkkašuvvot das almmá ovdagáttuid dahje ráhkadussii guoski ráddjehusaid, mat bohtet sohka bealis. Sohka bealiid gaskasaš dásseárvvuin bargoeallimis oaivvildat, ahte nissoniin ja dievdduin galget leat seammalágan vuogatvuodát, geatnegasvuodát ja vejolašvuodát.

Bargoeallima dásseárvvuin oaivvildat nissoniid ja dievdduid ovttalágan árvvusatnima, seamma bálkka seamma ja seamma árvvosaš barggus, dásseárvvosaš barggusovdáneami, seammalágan vejolašvuodaid ovttastahttit barggu ja váhnenvuođa sihke seksuálalaš headušteamis ja doarrádallamis friija bargoservoša.

Eiseváldi berre buot doaimmastis ovddidit nissoniid ja dievdduid gaskasaš dásseárvvu mearrediđolaččat ja plánavulosaččat sihke láchit ja stáđasmahttit dakkár hálldahus- ja doaibmavugiid, mainna sihkarastojuvvo nissoniid ja dievdduid dásseárvvu ovddideapmi áššiid válmmaštallamis ja mearrádusadahkamis. Erenomážit dakkár diliid berre rievdadit, mat hehttejit dásseárvvu ollašuvvama (dásseárvoláhka, 2005/232 4 § 1 mom).

Dásseárvvu ovddideami várás bargoeallimis, nu ahte váldojuvvojit vuhtii resurssat ja áššái váikkuheadđi eará áššit, galgá bargoadi:

- 1) doaibmat nu, ahte bargguide mat leat ohcanláhkai, ohcalivčče sihke nissonat ja dievddut;
- 2) ovddidit nissoniid ja dievdduid ovttalágan sajáiduvvama iešguđetgelágan bargguide sihke láchit sidjiide ovttalágan vejolašvuodaid barggus ovdáneapmái
- 3) ovddidit nissoniid ja dievdduid dásseárvvu bargoeavttuin, erenomážit bálkááššiin
- 4) ovddidit bargodiliid dakkárin, ahte dat heivejit sihke nissoniidda ja dievdduide
- 5) álkidahttit nissoniid ja dievdduid oasil bargoeallima ja bearašeallima oktiiheiveheami giddemiin fuopmášumi erenomážit bargoordnemiidda ja
- 6) doaibmat nu, ahte eastit ovddalgihtii sohka beallái vuodđuduvvi vealaheapmi

Njuolgggo ja eahpenjuolgggo vealaheapmi sohka beali vuodul lea gildojuvvon.

Njuolgggo vealahemiin oaivvildat

- 1) nissoniid ja dievdduid ásaheami sierra sajádahkii sohka beali vuodul dahje
- 2) sierra sajádahkii ásaheami áhpehisvuhtii dahje riegeahttimii guoski siva geažil

Eahpenjuolgggo vealahemiin oaivvildat

- 1) sierra sajádahkii ásaheami sohka beali ektui neutrálan váikkuheadđi njuolggadusa, vuodustusa dahje meannudanvuogi vuodul, jos meannudeami váikkuhusas olbmot sáhttet duodalaččat gártat eahpevuoggalaš sajádahkii sohka beali vuodul, dahje
- 2) sierra sajádahkii ásaheami váhnenvuođa dahje bearraša fuolahangeatnegasvuoda vuodul

Seksuálalaš headušteamiin oaivvilduvvo dásseárvvolágas sánalaš, sánehis dahje fysalaš, luonddustis seksuálalaš ii-vurdojuvvon láhtten, mainna diđolaččat dahje duodalaččat loavkiduvvo olbmo vuoiŋgalaš dahje fysalaš guoskameahttunvuolta erenomážit láchčiin uhkideaddji, aggressiivva, fuotnu, badjelgeahčči dahje átestuhtti bargovuoiŋga.

Sohkabeallái vuodđuduvvi headuštemiin oaivvilduvvo olbmo sohkabeallái guoski iivurdojuvvon láhtten, mii ii leat luonddustis seksuálalaš ja mainna diđolaččat dahje duođalaččat loavkiduvvo dán olbmo vuoiŋgalaš dahje fysalaš guoskameahttunvuohta ja mainna láhččojuvvo uhkideaddji, aggressiivva, fuotnu, badjelgeahčči dahje átestuhtti bargovuoigŋa.

Sohkabealleperspektiivva ovddideapmi oaivvilda dan, ahte sohkabealleperspektiiva váldojuvvo vuhtii buot mearrádusadahkamis. Dainna geahččaluvvo garvit eahpenjuolggo, sohkabeallái vuodđuduvvi vealaheami, mii lea dásseárvolágas gildojuvvon. Sohkabealleperspektiivva vehkiin geahččaluvvo áicat maid dáid eahpenjuolggo váikkuhusaid. Dat gáibida doaibmabijuid ja mearrádusaid váikkuhusaid guorahallama nissoniid ja dievdoid dáfus. Dásseárvoláhka geatnegahtta bargoadi ja eiseváldiid plánat iežaset doaimma sohkabealleperspektiivva ovddideami várás. Bargoadi bargun lea čielggadit ovddalgihtii doaibmabijuid ja mearrádusaid váikkuhusaid nissoniid ja dievdoid dáfus, eastit njuolggo ja eahpenjuolggo sohkabeallevealaheami sihke ovddidit aktiivvalaččat sohkabeliid dásseárvvu.

Dásseárvosaš bálká lea vuoiggalaš, kvalitehta dáfus buori ja gánnáhahtti bargoeallima vuodđoeaktu. Ráđđehus ja bargomárkanguovddássearvit leat čatnasan ovddidit bálká dásseárvvu. Golmma oassebeali seammabálkáprográmma álggahuvvui jagis 2006.

Seammabálkáprográmma váldoulbmilin lea, ahte dievdoid ja nissoniid bálkáearru geahppána jagi 2006 sullii 20 %:s unnimusat viđain proseantaovttadagain jagi 2015 rádjai. Dat viggá *seamma bálká seamma dahje seammaárvosaš barggus* –prinsihpa ollašuhhtimii. Eará ulbmilat leat áššehis mearreáiggebarggu geahppáneapmi, sohkabeali meroštallan bargujuogu geahppáneapmi, nissoniid barggusovdáneami nanosmuvvan, dásseárvoplánema ja bálkákártema meari ja kvalitehta buorráneapmi, bálkástatistihka dahkama ovdáneapmi sektor- ja sohkabeallespesifan, bálkávuogádagaid ovdáneapmi, áhčiid bearašfrijjavuođaid geavaheami lassáneapmi sihke dásseárvoláhkaásaheami ollašuhhtima ja bearráigeahču resurssaid nanosmuvvan. Seammabálkáprográmma koordinere sosiála- ja dearvvašvuodaministeriija dásseárvoovttadat.

5.2. Čielggadeapmi sámedikki dásseárvodili birra

5.2.1 Jearahallan bargiide

Sámedikki dásseárvodilli lea čielggaduvvon jearahallamiin, masa sáhtii vástidit internehtas. Jearahallan lea lágíduvvon sámedikki bargiide skábmamánus 2010 ja

dasa leat vástidan 29 olbmo. Jearahallamii vástiduvvui anonyma vugiin. Vástádusproseanta lei 80 %.

Jearahallamis jerrojuvvui bargiid iežaset dásseárvovásáhusaid birra sámedikkis bargobáikin. Vásáhusaide sáhttet váikkuhit iešguðetlágan duogášdagaldagat, nugo bargusleahkináigi, vástideaddji eallindilli ja sajádat bargobáikkis.

Vástideddjiin 25 % ledje dievddut ja 75 % nissonat. Vástidan nissoniin 44 % lei fásta bargogaskavuodas ja dievdduin 66 %. Mánnga manjålas mearreáigásaš bargogaskavuodas lei 39 % vástidan nissoniin ja 16 % vástidan dievdduin.

Jearahallamis jerrojuvvui, man bargiidjovkui vástideaddji gullá. Molssaeaktun ledje hoavda/alimus virgeolbmot, spesiålaåššedovdit, åššedovdit, doaimmahat- ja åššehasbålvalusbargit dahje eará bargit. Vástideddjiin ledje eará joavkkuin dásålagaid sihke dievddut ja nissonat, muhto spesiålaåššedovdiin 33 % ledje dievddut ja 5 % nissonat, doaimmahat- ja åššehasbålvalusbargiin 33 % ledje nissonat ja 16 % dievddut. Åššedovdiin 75 % ledje fásta bargogaskavuodas ja doaimmahat- ja åššehasbålvalusbargiin 43 % ledje fásta ja 43 % mánnga manjålas mearreáigásaš bargogaskavuodas. Hoavdda sajådagas ledje vástideddjiin seamma ollu sihke dievddut ja nissonat.

5.2.2 Bargosearvvuš

Sámedikkis dahkkon jearahallama mielde vástidan dievddut leat jogo áibbas seamma oaivilis dahje muhtun oassái seamma oaivilis bargoservoša buori oktavuoðadovddus. Nissoniid vástádusat juohkásedje dásådit áibbas eará oaivilis ja áibbas seamma oaivilis vástádusaid gaskkas. Sihke vástidan dievddut ja nissonat vásihedje ahte ožžot veahki váttis diliin bargoskihpáriin. Vástidan bargiin dievddut vásihit iežaset lagaš bargoservošis eanet árvvusatnima go nissonat.

Jearahallama vuodul sámedikki oktavuoðadovddu ovddideapmái galgá giddet fuopmášumi.

Eanetlohku jearahallamii vástidan bargiin lea dan oaivilis, ahte hoavda leamašan roahkasmahtti. Bargobáikki joðihanvuogi atnet eanet vuoiggalažžan dievddut (áibba dahje muhtun oassái seamma oaivilis 80 % dievdduin) go nissonat (áibba dahje muhtun oassái eará oaivilis 44 % nissoniin). Dievdduin 65 % ja nissoniin 45 % vástida ahte hoavda meannuda dievdduiguin ja nissoniiguin dásseárvosaččat. Áibbas dahje muhtun oassái eará oaivilis lea 40 % nissoniin ja 16 % dievdduin.

Jearahallama vuodul sámedikki hálldahusa joðihanvuogådaga vuoiggalašvuhtii ja dásseárvosašvuhtii berre giddet fuopmášumi.

5.2.3 Skuvlen ja barggus ovdáneapmi

Sámedikki bargit vásihit jearahallama vuodul ahte sii sáhttet gárgehit iežaset ja dáidduideaset jogo bures dahje govtolaččat. Bargoaddi ordnen skuvlemii leat oassålastån dievdduin 83 % ja nissoniin 50 %. Stuoråmus eastta nissoniin skuvlemii

oassálastimii lea jearahallamii vástidan olbmuid mielas hoahppu. Jagi 2010 áigge bargoadi lea lágidan ovtta skuvlendilálašvuoda. Skuvlemii oassálastán bargiin 83 % ledje nissonat ja 17 % dievddut.

Jearahallama vuodul bargoadi lágidan skuvlen ja barggut galget plánejuvvot ovtas bargoadiin ja dan vuollásaš bargiiguin nu, ahte hohpolaš barggut eai eastte skuvlemii oassálastima.

Jearahallama mielde dievddut vásihit eanet positiivvalažžan barggus gárganeami vejolašvuodaid go nissonat. Nissoniin 83 % vástida, ahte sis eai leat jur ollege gárganavejolašvuodas go fas dievdduin 50 % vástida ahte sis leat muhtunlágan vejolašvuodas barggus gárganeapmái.

Sámedikki bargoservošis barggus gárganeapmi lea vejolaš joatkkaskuvlema, mearreáigásaš sadjásašvuodaid ja prošeavttaid sihke ealáhahkii báhcimiid geažil ohcanláhkai boahtti bargosajiid dahje ođđa bargosajiid vuodđudeami oktavuodas. Sámediggi spiehkasa dán oasil eará stáhtahálddahusa bargosajiin.

5.2.4 Vealaheapmi ja eahpedásseárvosaš meannudeapmi

Jearahallamii vástidan nissoniin 50 % vásihit, ahte singuin lea meannuduvvon eahpedásseárvosaččat ja dievdduin 16 %. Nissoniid negatiivvalaš vásáhusat laktásit bálkááššiide, bargomeari juohkáseapmái, dieđuoazžumii ođđa bargguin sihke bargolanjaid ja bargoreaidduid juohkimii. Jearahallamis ii goit čielgga, vásihitgo vástideaddjit ahte singuin lea meannuduvvon eahpedásseárvosaččat sohkabealiset geažil. 6 % vástidan nissoniin almmuha, ahte sohkabealis leamašan hehttehus bargoeallimis. Vástidan dievdduid mielas sohkabealis ii leamaš ollenge váikkuhus bargoeallimis.

Jearahallama vuodul galgá giddet fuopmášumi siskkáldas dieđiheapmái ja bargiid dásseárvosaš meannudeapmái erenomážit rievdadeaddji diliin.

Sámedikki bargiide dahkkon jearahallama mielde sámedikkis headušteapmi lea dáhpáhuvvan ovttaskas dáhpáhusain. Headušteapmi lea dáhpáhuvvan joga telefonna dahje šleađgapoastta bokte. Headušteapmi leamašan sánálaš.

Jearahallama maŋŋá sámedikkis lea boah tán ovdan okta headušstandáhpáhus, mii lea váldon gieđahallamii.

5.4.4 Barggu ja bearraša oktiiheiveheapmi

Jearahallama mielde sámedikki bargiin bealli sihke dievdduin ja nissoniin leat bearrašolbmot. Jearahallamii vástidan bargiin stuorámus oassi vásiha, ahte bargoáiggis sáhtta spiehkastit, jos bearrašdili geažil lea dárbu. Bearašfriijavuodaid geavahanvejolašvuodas leat jearahallamii vástidan bargiid mielas seammát nu nissoniin go dievdduinge.

Jearahallama vuodul sámediggi doarju barggu ja bearašeallima oktiiveheami.

5.4.5 Dásseárvvu ollašuvvan

Jearahallamii vástidan sámedikki bargiin 67 % dievdduin ja 22 % nissoniin gávnnašii, ahte dásseárvvu ollašuvvá bures sámedikki bargoservošis. 11 % nissonvástideddjiin vásihii, ahte dásseárvvu ii ollašuva ollenge sámedikkis. Nissonvástideddjiin bealli lea dan oaivilis, ahte nissoniid ja dievdduid ektui leat iešguđetgelágan vuordámušat bargobáikkis. Dievdduid mielas nissonat ja dievddut leat dán áššis dásseárvosaččat. Nissoniin 39 % vásihii, ahte dievddut adnojuvvojit eanet árvvus. Bealli dievdduin vástidii, ahte nissonat ja dievddut leat dásseárvosaččat gaskaneaset ja bealli dievdduin ii máhttán dadjat. 28 % nissonvástideddjiid mielas nissonat ja dievddut leat dásseárvosaččat sámedikki bargoservošis.

Jearahallamii vástidan bargiin 6 % nissoniin vásiha, ahte sámediggái sohkaelliid gaskasaš dásseárvvu juksamis lea ollu ovddidanmunni ja muhtun veardde ovddidanmunni 77 % nissonvástideaddji mielas. Buot vástidan dievdduid ja 17 % vástidan nissoniid mielas ii leat dárbu ovddidit sohkaelliid gaskasaš dásseárvvu sámedikkis.

Jearahallama vuodul sámedikki bargovuignjii, bargiid movttiidahttimii ja bargiid dárbbuide galgá giddet eanet fuopmášumi. Erenomázit berre giddet fuopmášumi bargiid sohkaelleneutrála meannudeapmái.

5.4.6 Nissoniid ja dievdduid sajáiduvvan iešguđetgelágan bargguide

Sámedikkis ledje barggus guovvamánus 2011 oktiibuot 33 bargi, geain nissonat 26 (79 %), geain fásta bargit 41 %, dievddut 7 (21 %), geain fásta bargit 57 %. Nissoniid gaskaahki lea 42 jagi ja dievdduid gaskaahki 53 jagi. Buot bargiid gaskamearálaš ahki lea 43 jagi.

Maŋimuš jagi áigge sámedikkis leamašan oktiibuot 8 bargobáikealmmuhusa, maidda leat boahmán mearreáiggi rádjai oktiibuot 15 ohcamuša. Ohcciiin dušše okta lei almmái. Buot bargui váldon olbmot leamašan nissonat maŋimuš jagi áigge. Sámedikki bargiin nissonat leat eanetlohkun ja lagašjagiid hástalussan galgáge oazžut sámediggái eanet dievdduid bargui. Rekryterema dáfus lea fuolastuhtti, ahte sámediggi ii leamaš geasuhahtti bargobáiki dievdduide bargguid oasil, mat leamašan ohcanláhkai maŋimuš jagiid.

5.4.7 Kárten nissoniid ja dievdduid bargguid luohkkájuogus, bálkkáin ja bálkáearuin

Stáhtabargoaddi bálkávuogádat rievddai jagis 2005 boadusbálkávuogádahkan. Boadusbálkávuogádagas bálká vuodđuduvvá nuppe dáfus bargguid gáibádusaide, muhto maid persovnnalaš birgemii ja lihkostuvvamii. Sámediggi ii hálidan sirdásit boadusbálkávuogádahkii, baicce bisui vuodđobálkávuogádagas. Sámedikki ođđa bálkávuogádat bođii fápmui 1.3.2006.

Sámedikki bargiid bálká čohkiida bargguid gáibádusaide vuodđuduvvi vuodđobálkkás, ahkelasis ja sámevuovllu dahje eará boaittobeale guovllu lasis (24, 14 dahje 7 %). Sámedikki ságadoallái lea lassin meroštallon sámi parlamentáralaš ráđi ságadoalli bálkáoassi. Sámedikki ságadoalli bálká ii leat veardádallamis mielde, dasgo virgi lea politihkalaš.

Barggut juhkkovuođđat daid gáibádusaid mielde čieža gáibádusdássái. Gáibádusdásiid siste barggut juhkkovuođđat daid gáibádusaid mielde vel mángga jovkui. Guđege barggu vuodđobálkká mearrašuvvá gáibádusdási ja vejolaš joavkku mielde. Bálkávuogádat addá vejolašvuoda vuodđobálkká bajideapmái eanemustá 20 % virgái sierramearrádusain lasihuvvon bargguid geažil.

Jearahallamii vástidan dievdduid mielas sámedikki bálkávuogádat lea vuoiggalaš. Vástidan nissoniin goalmátoassi lea bálkávuogádaga vuoiggalašvuodas muhtun oassái dahje áibba eará oaivilis.

Tabealla 1 Sámedikki bálkáluohkát

Bálkáluohkát (gaskaárvu)	mb/€	Olbmo	%	geain nissonat /dievddut
I (3751)		1	3	M 100 %
II (3 089)		1	3	M 100 %
III (2 758)		3	9	N 67 % / M 33 %
IV (2 413)		19	59	N 84 % / M 16 %
V (2 000)		4	13	N 100 %
VI (1 714)		4	13	N 100 %
VII (1 412)		-	-	-

Ahkelassi máksojuvvo bálvalusáiggi vuodul, man bargi leamašan stáhta, gielddaid, searvegottiid ja eará almmusservošiid bálvalusas, organisašuvnnaid ja servviid bálvalusas ja priváhta fitnodatserviid, servošiid dahje lágádusaid bálvalusas dahje iehčanas fitnodatdoallin ollesáigásaččat (gaskamearálaččat unnimusat 20 diimmu vahkus).

Bálkávuogádaga árvvoštallá juohke nuppi jagi dán barggu várás vuodđuduvvon čuovvunbargojoavku.

Bálkávuogádaga čuovvun- ja árvvoštallanbargojoavkku árvvoštallanmuittuhančállaga (16.1.2008) mielde ođđa bálkávuogádat lea oalle bures lihkostuvvan ja doaibmá bures. Ođastussii áhahuvvon ulbmilat ja váldojurdagat leat bures ollašuvvan ja bargit leat eanaš duhtavaččat ođastussii. Ieš vuodđobálkkáid sáhtá dárbbu mielde dárkkistit, vaikko bálkádási lea dál buot bargiidjoavkkuin hui gilvonávccalaš Suoma almmolaš hálldahusa bálkáid ektui.

Bálkákárten galgá dásseárvolága mielde leat oassin dásseárvoplána. Seamma ja seammaárvosaš barggus galgá oažžut seamma bálká. Oaivilin livččii čielggadit nissoniid ja dievdduid bálkáearuid ja dan, mas vejolaš earut bohtet.

Tabealla 2 Sámedikki bargiid gaskamearálaš mánotbaibálká jagis 2011

Virgenamahus	olbmot oktiibuot	dievddut %	nissonat %	gaskadienas € / mb
Hoavddat / bajimuš virgeolbmot	4	50	50	4 745
Áššedovdit	25	16	84	3 094
Doaimmahat- áššehasbálvalusbargit ja	4	-	100	2 428

Sámedikkis gaskamearálaš oppalašdienas (sistt. lasiid) lea 3 314 euro mánotbajis. Oppalašdienas nissoniin lea 3 087 euro mánotbajis ja dievdduin 4 293 euro mánotbajis.

Dievdduid bálká lea sámedikkis gaskamearálaččat 39 % buoret go nissoniid. Nissoniid gaskamearálaš bálká dievdduid bálkkás Suomas jagis 2010 lea 82 %. Sámedikkis vástideaddji lohku lea 71 %. Sámedikki bargiin leat ollu maid nuorat. Daningo sámedikki bálkavuogádat vuođđuduvvá ahkelasiide, nuoraid bálkádási báhcá vuolleleabbun go boarrásut bargiin, vaikko barggut livčče seammalárganat gáibádusdási dáfus. Sámedikki stuorra bálkáearuid sáhtá čilget dainna, ahte sámedikkis lea váldooassi nissoniin vuolit bálkáluohká bargguin. Sámedikki bálkavuogádat lea sohka bealleneutrála ja seamma barggus máksojuvvo seamma bálká. Bálkádásseárvvu sáhtá ovddidit roahkasmahttimiin nissoniid rekryteret iežaset ohcanláhkai boahtti bajit virgeolbmot bargguide ja dahkamiin vuolit bálkáluohkáid bargguin beroštahtti maid dievdduide.

Sámedikkis eanetlohku nissoniin lea vuolit bálkáluohká bargguin. Bajimuš virgeolbmui bealli leat nissonat. Dásseárvolága perspektiivvas dilli lea sámedikkis buorre, go veardida daid bargiid mánotbaidietnasii, geat leat Suoma stáhta bálvalusas. Sámedikki bajit bálkáluohká barggut eai šatta ohcanláhkai eará go virgesadjásašvuodaid ja ealáhahkii báhcimiid geažil.

Tabealla 3 Suoma stáhta bálvalusas leahkki olbmuid mánotbaidienas jagis 2009

Bargu	Dievddut €/mb	Nissonat € / mb
Oppalašdienas	3 614	3 007
- hoavddat/bajimuš virgeolbmot	5 607	4 429
- áššedovdit	3 387	2 737
- doaimmahat- ja áššehasbálvalusbargit	2 623	2 391

Gáldu: Suoma virggálaš statistihkka: palkkarakenne [verkkojulkaisu] Helsinki: Statistihkkaguovddáš.

5.3 Doaibmabijut dásseárvvu ovddideapmái

5.3.1 Rekryteren

Dásseárvolága mielde bargoohciid ii oaččo bidjat sierra sajadahkii váhnenvuođa dahje bearraša fuolahangeatnegasvuoda vuodul. Ná váhnenvuhtii dahje bearraša

fuolahangeatnegasvuhtii guoski áššiid, nugo ovdamearkka dihte bearašgaskavuodaid dahje siviilaseađu, jearran barguiváldima oktavuodas lea dásseárvolága vuostá. Gildojuvvon gažaldagat bargojearahallamis leat gažaldagat áhpehisvuodas, mánáidskáhpponplánain, mánáid mearis ja mánnádivššu ordnemis. Meannudanvuogi ii sáhte vuoigadahttit dainnage, ahte gažaldagaide vástideapmi lea eaktodáhtolaš. Bearašgaskavuodaid ja siviilaseađu čielggadeapmi barguiváldinmeannudeami oktavuodas sáhtta buktit eahpádusa sohkaheallái vuodđuduvvi vealaheamis, ja dalle bargoaddi galgá duohtan čájehit, ahte máinnašuvvon áššit eai leat váikkuhan válljenmearrádussii.

Doaibmabijut:

- 46) Barguiváldinjearahallamis eat jeara sohkaheallái dahje bearašgaskavuodaide guoskevaš áššiid birra.*
- 47) Rekryteremis váldit vuhtii dásseárvoperspektiivva.*
- 48) Roahkasmahttit unnitlogu sohkahealli ovddasteddjiid ohcalit bargguide, main leat dievddut dahje nissonat eanetlohkun. Jos bargodilit leat dakkárat, ahte dat eai heive nissoniidda/dievdduide, álggahat doaimmaid bargodiliid rievdadeami várás.*
- 49) Dásseárvvu ovddideaddji doaibmabidjun ásahat unnitlogu sohkahealli ovddasteaddji ovddabeallái, jos ohccit leat gelbbolašvuoda ja heivvolašvuoda dáfus ovtaveardásaččat.*

5.3.2 Bálká

Bálkákártema vuodul sámedikki bálkávuogádat lea sohkahealleneutrála. Nissoniid ja dievdduid gaskasaš bálkáearru boahká sierra bargguin doaibmamis sihke ahká vuodđuduvvi bálkávuogádagas (ahkelasit).

Doaibmabijut:

- 50) Čielggadit sámedikki bálkávuogádaga doaibmilvuoda ja dásseárvosašvuoda ja buktit evttohusa sámedikki bálkávuogádaga ođasmahttimis dievasčoahkkima gieđahallamii.*

5.3.3 Bargosearvvuš, jodiheapmi ja bargiidpolitihkka

Hoavddain lea guovddáš sajádat dásseárvopolitihka ollašuhttimis, bargoservoša ovddideamis, dieđiheamis sihke bargovuignji ja jurddašuvugiide váikkuheamis. Dásseárvojearahallama vuodul sámedikki dásseárvodilis lea buoridanmunni.

Hoavddaid bargun lea fuolahit, ahte bargoservošis buohkaide dorvvastuvvojit ovtaveardásaš bargodilit ja ahte buohkain leat ovttalágan vejolašvuodát skuvlemii, oktasaš plánemii, áššiid válmmaštallamii ja oassálastimii mearrádusaid dahkamii. Hoavdda bargun lea maid váldit gieđahallamii bargobáikkis ovdanboahhti vealaheami, seksuála heađušteami ja doarrádallama. Jos dat lea hoavda guhte heađušta, lea sámedikki luohttamušolbmuid njunnoša bargun váldit heađušteami gieđahallamii.

Jos bargoservošis šaddá hoavdda ja su vuollásaš bargi gaskii lagat oktavuolta, gažaldatvuloš bargái guoski hovdenbarggut sirdojuvvojit nuppi virgeolbmo bargun.

Bargit sáhttet váikkuhit iežaset bargui ja bargoservošii ovddidanságastallamiin sihke bargiidčoahkkimiin. Buorre bargovuoligga huksejuvvo oktasaččat sohppojuvvon njuolgadusaiguin sihke dásseárvosaš eará bargiid gudnejahtti láhttemiin.

Doaibmabijut:

- 51) Doarjut bargoeallima ja bearraša oktiiheiveheami njuovžilis bargoáigge- ja gáiddusbargočovdosiiguin.
- 52) Roahkasmahttit erenomážit dievdduid doallat bearašfrijjavuođaid.
- 53) Sihkkarastit sierra bargiidjoavkkuid ja sohkabeliid vejolašvuoda beassat bargoadi lágidan skuvlemii.
- 54) Lágidat bargiide ja hoavddaide skuvlema, man fáddán lea dásseárvu bargoeallimis.
- 55) Eat dohkket heađušteami. Váldit heađušandiliid gieđahallamii dalán ja ordnet bargiide dárbbu mielde skuvlema. Čállit bargobáikái sierra doaibmarávvaga heađušandáhpusaid eastadeami várás.
- 56) Bearašfrijjavuođaid geavaheapmi ii sáhte leat eastta mearreáigásaš virgegaskavuoda joatkašuvvamii bearašfrijjavuođa áigge dahje dan maŋŋá iige eanaš ovddit jagiide vuodđuduvvi árvvoštallan oaččo doalvut mangelágan vealaheapmái.
- 57) Sámediggi ovddida ovdduidgohcimisttis ja eará doaimmastis dásseárvvu ollašuvvama.

6 SÁMEDIKKI OVTTAVEARDÁSAŠVUODAPLÁNA

6.1 Ovtaveardásašvuodaplána ulbmilat

Ovtaveardásašvuodaplána ulbmilin lea dáhkidit ovtaveardásaš ja utnolaš bargobirrasa ja ovtaveardásaš bálvalusaid fállama sámedikkis. Ovtaveardásašvuoda ollašuvvan váldo vuhtii sámedikki rekryteremis, bargiidpolitihkas, válgajagiid mielde čállon doaibmaprográmmas ja politihkalaš doaimmas. Sámedikki politihkalaš doaimma oktan mihttomearrin lea sámiid ovtaveardásašvuoda ovddideapmi suomelaš servodagas nu ahte seailluhit sápmelaččaid álgoálbmomin. Sápmelaččaid ovtaveardásašvuoda ovddideapmi suomelaš servodagas sámedikki ovdduidgohcima ja eará sámedikki doaimmaid bokte gieđahallo doaibmaprográmmas, mii dohkkehuvvo sámedikki válgabajiid mielde.

Máŋggahápmásaš bargosearvvuš čohkiiduvvo máŋggalágan máhttiin. Máŋggabealášvuoda ja riggodaga buktet iešguđetge ahkásaš olbmot, nissonat ja dievddut, kulturduogáša, sohka bealis ja seksuálalaš orientašuvnnas bealis earálágan olbmot, sihke olbmot, geaid doaibmanávccat leat ráddjejuvvon lámisvuoda dahje buohcuvuoda dihte. Ovtaveardásaš bargoservošis olbmuid earáláganvuohta vásihuvvo riggodahkan ja fápmun. Ovtaveardásašvuoda ovddideami prinsihppa manná visot sámedikki doaimmaid čađa. Ovtaveardásašvuodaviñkilat váldojit vuhtii bušeahtta ja strategijaválmmaštallamiin.

Sámedikki ovtaveardásašvuodaplána sistsidoallá ulbmiliid ja doaimmaid ovtaveardásašvuoda ovddideapmái gildojuvvon vealahanákkaid oainnus. Plánas váldojit vuhtii čuovvovaš vealahanákkat: etnalaš duogáš, ahki, giella, sohka bealli, osku ja nana jáhkku, lámisvuoda ja seksuálalaš orientašuvdna. Ovtaveardásašvuoda ollašuvvan guorahallo sámedikki fállán bálvalusain ja bargoadin.

Bargiidpolitihkalaš prográmmas leat evttohuvvon doaimmat, mat dorjot sámedikki bargiid ovtaveardásašvuoda ja vuoigatvuoda iežas gillii, kultuvrii ja árbevirolaš sámi ealáhusaide. Dat doaimmat eai geardduhuvvo šat ovtaveardásašvuodaplána oktavuodas.

6.2 Ovtaveardásašvuodaplánema vuolggasajit ja doahpagat

Ovtaveardásašvuoda lea vuodđovuoigatvuoda. Vuoiggalaš servodagas buot olbmui galget leat ovtaveardásaš vejolašvuodát skuvlet iežas, bargat ja oažžut iešguđetgelágan bálvalusaid. Vealaheapmi lea gildojuvvon Suomas sihke vuodđolágas ja sierra lánkaasahemiiguin. Vuodđoláhka giellá bidjamis olbmuid sierralágan sajádahkii almmatge dohkálaš siva haga. *Formálalaš ovtaveardásašvuoda* ollašuttin oaivvilda dan, ahte seammalágan dáhpáhusas olbmui galgá meannudit seammaláhkai. *Dássebealáš meannudeapmi* lea dehálaš hálldahusa vuoigatvuodaprinsihppa. Hálldahuslága (6 §) mielde eiseválddiid doaimmat galget leat bealeheamit ja rivttes viidodagas biddjon mihttomeari ektui. Maiddái bargosoahpamušláhka geatnegahtta bargoadiid meannudit buot bargiiguin dássebealálaččat (2 logu 2 §)

Ovtaveardásašvuodálága mielde geange ii oaččo vealahit agi, etnalaš dahje našuvnnalaš duogáša, našunalitehta, giella, osku, nanu jáhku, oaivila, dearvvašvuodadili, lámisvuoda, seksuála orientašuvnna dahje eará olmui laktáseaddji siva geažil.

Ovtaveardásašvuodáláhka geatnegahtta eiseválddiid ovddidit ovtaveardásašvuoda buot ovdal namuhuvvon ákkaid vuodul ja rievdadit daid diliid, mat estet ovtaveardásašvuoda ollašuvvama. Seamma olbmot dahje olmmošjoavkkut sáhttet vealahuvvot máŋga vealahanákkat dihte seamma áigge dahje eará dilálašvuodas sierra vealahanákkain. Dat gohčoduvvo *máŋgaákkalaš* dahje *ruossalas vealaheapmin*. Lassin leat dilálašvuodát, gos vealaheami várás leahkki jovkui gullevaš olbmo lagasolmmoš sáhtta šaddat vealaheami čuožahahkan. Dalle lea sáhka lagasolbmo vealaheamis.

Njuolggo vealaheapmi lea go muhtun olbmui meannuduvvo heajubut go muhtun eará olbmui ja *eahpenjuolggo vealaheapmi* lea ásahusat ja mearrádusat, maid navdet bealeheapmin, muhto mat bidjet olmo earenoamáš fuones sajádahkii earáid ektui. *Headušteapmi* lea olmo árvvu dahje olmmošjoavkku árvvu ja guoskameahttunvuoda iešdáhtolaš ja duođalaš soardin nu ahte das bohciida uhkideaddji, vašánis, fuonášeaddji, árvvu vuolideaddji dahje falleheaddji vuoigna. Maiddái rávvaga dahje gohččuma addin vealaheaddji doibmii lea okta vealaheami hápmi.

Seammalágán meannudeapmi ii álo goittotge dáhkit ovtaveardasašvuoda ollašuvvama, daningo olbmuid vuolggasajit ja vejolašvuodát leat iešguđetgeláganat. *Duođalaš ovtaveardasašvuoda* ollašuvvan gáibida servodagas ovdan boahtti vealaheami sierraárvosašvuoda aktiivvalaš jávkadeami. Eiseválddiin lea vuodđolága ja ovtaveardasašvuodálága vuodul geatnegasvuohta ovddidit olbmuid ovtaveardasašvuoda. Ovtaveardasašvuodálága 4 § mielde eiseválddit galget earenoamážit rievdadit daid diliid, mat estet ovtaveardasašvuoda ollašuvvama.

Ovtaveardasašvuoda aktiivvalaš ovddideapmi sáhtta meidnet spiehkasteami seammalágán meannudeami prinsihpas, vai daid joavkkuid, geat leat heajut sajádagas, duođalaš ovtaveardasašvuohta ollašuvašii. Duođalaš ovtaveardasašvuoda ovddideapmi gáibida maiddái eahpenjuolggo vealaheami dustema. Eahpenjuolggo vealaheapmi dáhpáhuvvá áiggokeahtta ja dan vuodđun lea ovdamearkka dihte dat, ahte eai dovdda navdojuvvon bealehis ásahusa dahje vuogádaga váikkuhusaid iešguđetge olbmuid. Ovtaveardasašváikkuhusaid árvvoštallan lea doaimma váikkuhusaid guorahallan vealaheapmái áitojuvvon joavkkuid oaidninguovllus.

Positiivvalaš sierrameannudeapmi oaivvilda dihto vealaheapmái áittavuloš joavkku sajádaga ja diliid buorideaddji earenoamášdoaimmaid, maid ulbmilin lea duođalaš ovtaveardasašvuoda dorvvasteapmi eaige dat galgga fámu bealis šatta earáid vealaheaddjin. Ovtaveardasašvuodálága 7 § mielde positiivvalaš sierrameannudeapmi galgá lea vikkahuvvon mihttomeari dáfus rivttes viidodagas. Gáržžes juridihkalaš guorahallamis positiivvalaš sierrameannudemiin oaivvildit mearreáigásažžan plánejuvvon rekryteremii, karriearas ovdáneapmái ja studeantalonohallamii laktáseaddji doaimmaid, maiguin lasihuvvo unnán ovddastuvvon joavkkuid meari bargosajiin ja iešguđetge bargijoavkkuin. Ovddalgihtii plánejuvvon čalmmustahttimat váikkuhit dilálašvuodain, gos guokte formálalaččat liikka gelbbolaš ohcci veardiduvvojit gaskaneaset unnán ovddastuvvon joavkku ovddasteaddji ohcci buorin.

Ovtaveardasašvuodálága 5 §:a mielde barggu dinggojeaddji galgá dárbbu mielde dahkat govttolaš heivehusaid lámis olbmuid bargui beassamii, barggus ceavzimii ja bargokarriearas ovdáneapmái dorvvolaččat. Lámis olbmuid barggu álkidahttet veahkkeneavvut, nugo mat induktiofárfu, ruvttulohkaprográmmat jna. leat ovdamearkkat govttolaš heivehus.

6.3 Doaibmabijut ovtaveardasašvuoda ovddideapmái

6.3.1 Mánggahápmásašvuodajodiheapmi ja ovtasbargodáiddut

Sámedikki jođihanvuogádagas dovddastuvvo bargoservoša mánggahámatvuohta ja jođihanvuogádat gudnejahttá ovtaveardásašvuoda. Jođiheamis dovddahit ja diđoštít ahte olbmot leat iešguđetgeláganat ja sin vásáhusat, máhtut, ulbmilat ja dárbbut leat earálágánat. Jođiheamis ovddiduvvo vuoiggalašvuohta. Jođihemiin ovddiduvvo earálágán bargiid meannudeami vuoiggalašvuođa ja dásseárvu. Vuoiggalašvuohta meidne dan, ahte váldit vuhtii bargiid oktagaslašvuođa ja sin earenoamášdárbbuid. Hoavddat galget diđoštít mánggahápmásaš bargoveaga máhtu ja atnit dan ávkin sámedikki bargguid ollašuhhtimis.

Ovtaveardásaš bargoservošis lea guovddážis bargovuoigna, bargoguimmiid gudnejahttin ja earálágánvuođa dohkkeheapmi alddis, bargoguimmiin ja hoavddas.

Dálá dilis sámedikkis eai bargga váilevašálšasaš olbmot dahje sisafárrejeaddjit. Sámedikki bargosearvvuš lea unni, iige bargiid oskkuduogážis dahje seksuálalaš orientašuvnnas leat čohkkejuvvon diehtu. Bargi oskkuduogáža gudnejahttit ja viggat ordnet dárbbu mielde bargiide vejolašvuođa jaskkodit gudnejahtedettiin buot bargiid ovtaveardásašvuođa ja oskkufriddjavuođa.

Doaibmabijut:

- 58) *Ordnet hoavddaide skuvlema mánggabealat jođiheamis*
59) *Ordnet oppa bargoservošii ja luohttámušolbmuid skuvlema ovtaveardásašvuođa birra*
60) *Ovtaveardásaš vuoigna lea olles bargoservoša ovddasvástádus.*
61) *Bargiiddbargojoavkkuin ja dakkár bargojoavkkuin, gos dárbbášuvvo bargiid ovddasteaddji, galgá joavku ovddastit mánggabealálaččat sámedikki bargiiddbirrasa ja sámegiela sierra giellajoavkkuid.*

6.3.2 Ovtaveardásašvuohta rekryteremis

Rekryteredettiin ođđa virgeolbmuid sámediggái, lea dárbu giddet fuomášumi dihtomielálaččat bargoservoša mánggahápmásaš jođiheapmái. Eahpenjulges vealaheami galgá dovddahit dalán nu, ahte ovttage eai vealát ovdamearkka dihte dakkár gelbbolašvuođagáibádusaid dihte, mat eai leat barggu dáfus vealtameahtumat.

Sámediggelágas addon ásahusa (1727/1995) 5 §:a 2 momeantta mielde sámedikki bargiiguin gáibiduvvo sámegiela dáidu, jus sámediggi ii muhtun virggi dahje barggu buohta nuppeláhkai mearrit. Sámedikki hástalussan lea skuvlejuvvon, gielalaš bargiid dorvvasteapmi. Sámedikkis lea juo dalá dilis muhtun áiggiid váttisvuođat fáhtet sámegiela, skuvlejuvvon bargofámu sihke fásta ja mearreáigásaš virggiide. Earenoamáš hástaleaddji dilli lea viggamušas buoridit ja lasihit sámedikki bargoveaga anáraš- ja nuortalašgielat virgeolbmuid meari.

Nuortalaš- ja anárašgielas ii leat vel vejolašvuhta čađahit almmolaš gielladutkosa. Dilli sáhtta doalvut anáraš- ja nuortalašgielat ohcciid oasil eahpedásseárvosaš sajadahkii. Sámediggi sáhtta sihkkarastit eahpesihkkaris dilis ohcciid gielladáiddu dainna, ahte bivdá cealkámuša sámi giellarádis dahje čielggada gielladáiddu earáláhkai. Giellaráði addán duodáštusa galgá atnit ohcandilálašvuodas seammaárvosažžan almmolaš gielladutkosiin.

Rekryteremis ii jerro ohcciid seksuálalaš orientašuvnnas dahje oskkus. Iešguđetge ahkásaš ohcciid galgá gieđahallat seammaárvosaččat.

Juohke sámediggái boahtti ođđa virgeolmmoš oahpásmuhtto iežas bargui. Oahpásmuhttinprográmmas giddejuvvo fuomášupmi bargoservoša mánggahápmásašvuhtii ja ovtaveardásašvuhtii. Oahpásmuhttinprográmmas váldo vuhtii iešguđetgelágan bargiid dárbbut.

Doaibmabijut:

- 62) *Movttiidahttit anáraš- ja nuortalašgielat olbmuid ohcat sámediggái bargui*
63) *Ovtaveardásašvuoda ovddideaddji doaibmabidjun ásaht ovddabeallái anáraš- ja nuortalašgielagiid, jos ohccit leat gelbbolašvuodaset ja heivvolašvuodaset dáfus ovtaveardásaččat.*
64) *Dárbbu mielde anáraš- ja nuortalašgielat ohcciid gielladáiddu čujuheapmái bivdit cealkámuša sámi giellarádis dahje gielladáidu čielggaduvvo earáláhkai.*
65) *Oahpásmuhttinprográmmas váldojit iešguđetgelágan bargiid dárbbut vuhtii.*

6.3.3 Bálkávuogádat

Sámedikki bargiid báلكá vuodđun lea bargui guoski vuodđobáلكá, vásáhuslassi ja sámiid ruovttuguovllu dahje eará boaittobealde guovllu lassi. Sámedikki báلكávuogádat ii leat árvvosmahttinvuodot iige dan vuodđun leat barggu bohtosat. Báلكávuogádat lea buohkaide seamma, muhto nuorat bargiide, geat barget seamma barggu vuorrasit bargiiguin, báلكádásseárvu ii vealatkeahttá ollašuva. Eará sajiin stáhtahálddahusas lea eanas sirdasan árvvosmahttinvuodot báلكávuogádahkii, gos ii leat šat ahkelassi. Árvvosmahttinvuodot báلكávuogádat ii leat áibbas váttisvuodaid haga ja báikkuid árvvosmahttinvuodot báلكávuogádat lea sáhttan lasihit nissoniid ja dievdduid gaskasaš báلكáerohusaid. Árvvošmahttinvuodot báلكávuogádat lea goittotge unnidan iešguđetge ahkejoavkkuid gaskasaš báلكáerohusaid.

Doaibmabijut:

66) Čielggadat sámedikki bálkávuogádaga doaibmilvuodá ovtaveardásašvuodá dáfus.

6.4.4 Ovtaveardásaš barganvejolašvuodát

Bargiid doaibmaneavttut buoriduvvojit veahkkeneavvuiguin. Váilevaš návccat bargiid doarjut njuovžilis bargoáigeordnemiin ja gáiddusbarganvejolašvuodain. Bargosearvvuš meannuda dásseveardásaččat iešguđetge bearašhámiiguin ja fuolahanohtavuodain. Bargodili gárggiidemiin dorvvastuvvo bargiid dásseárvosaš vejolašvuodta oassálastit bargoeallimii earálágan vuolggasajiin beroškeahtá. Bargodiliin ja –neavvun váldojit bealljeapparáhtat, čuovggat, elektrovnnalaš bargoneavvut vuhtii sihke dahkko bargosaji easttaheamiskárten. Bargiid doaibmaneavttut buoriduvvojit dárbbu mielde veahkkeneavvuiguin.

Sámedikki lanjaide beassan gáibida mángga lohka rahpama. Bargolanjaide beassan sáhtá leat váttis daidda bargiide geat johtet juvlastuoluin, geat leat lihkanráddjejuvvon dahje geain lea oaidninváddu. Sámedikki lanjaide johtima galgá álkidahttit vai váilevašálšasaš olbmot sáhttet boahtit sámediggái bargui ja maiddá dikšut áššiid sámedikkis.

Sámedikki bargiide dagahuvvon dásseárvogearahallama vástideddjiid mielde nissoniin 11 % vásiha, ahte sámedikki ahkedásseárvvus lea ollu gárgehanláhkái ja 50 % nissoniin vásiha ahte gárgheami dárbu lea muhtun muddui. Dievdovástideddjiin buohkat ja 39 % nissonvástideaddjin vásihii ahte ahkedásseárvvus ii leat gárgehandárbu.

Jearahallamii vástidan nissoniin 6 % vásihii sámedikki etnalaš dásseárvvus lea ollu gárgehanláhkái ja 61 % nissonvástideaddjin vásihii ahte gárgehanláhkái leat muhtun veardde. Buot dievdovástideaddjit ja 33 % nissonvástideaddjin eai vásihan dárbbaslažžan gárgehit etnalaš dásseárvvu sámedikkis.

Jearahallama vuodul sihke ahke- ja etnalaš dásseárvui galgá giddet fuomášumi sámedikki doaimmain ja skuvlejumiin.

Sámedikkis eai dohkkehuvvo vealaheaddji, sierra oskkugottiid, seksuálalaš orientašuvnna, etnalaččat loavkašuhti ja headušteaddji kommeanttat. Dilálašvuodain, gos vealaheaddji kommeanttat bohtet ovdan, galget bargoguoimmit ja hoavddat váldit beali eahpeáššálaš giellageavaheapmái. Olles bargoservoša vástun lea utnolaš ja vealakeahtes vuogŋa. Sámedikki bargiid bargun gullá ovddasteapmi. Sámedikki bargit ovddastettiin sámedikki doibmet ovtaveardásaččat ja dásseárvosaččat. Jus vealahan- dahje headušandáhpáhusat dáhpáhuvet sámedikki bargoservošis dahje ovdduidgozihan bargguin, hoavddat galget váldit beali dillái. Sámedikki bargiid ávžžuhit váldit oktavuodá vealahandáhpáhusain hoavddain ja/dahje bargosuodjalansáttuolbmui

Doaibmabijut:

67) Sámediggi geahččala leat easttahas bargobáiki.
68) Sámedikkis ii dohkkehuvvo makkárga vealaheapmi.

6.5 Ovtaveardasašvuohka sámedikki bálvalandoaimmain

6.5.1 Skuvlen- ja oahppomateriálabálvalusat

Sámediggi ovddida sámegiela, kultuvrra ja sámegielat oahpahusa. Sámedikki skuvlen ja oahppomateriálalávdegoddi dohkkeha oahppomateriálabarggu guoskevaš buvttadanplánaid ja prinsihpaid. Skuvlen- ja oahppomateriáladoaimmahat vástida oahppomateriálabarggu plánemis, fidnuid praktihkalaš ollašuhttimis, juohkimis, dieđiheamis, ruđaid geavaheapmái laktáseaddji hálddahusas ja materiálabargui laktáseaddji davviriikalaš ovtasbarggus. Oahppomateriálat buvttaduvvojit anáraš-, nuortalaš- ja davvisámegillii. Sámediggi doarju maid priváhta oahppomateriála ráhkadeami. Skuvlen- ja oahppomateriálalávdegottis sáhtta ohcat veahkkeruđa sámegielat oahppomateriálafidnuid váras. Sámediggi sáhtta bálkáhit mearreáigásaš ollesbeaivebargiid oahppomateriála giehtačállimii ja eará bargguide. Eanemus mihtilmas oahppomateriálabarggu dahkki joavku leat sámegielat oahpaheaddjit.

Doaibmabijut:

69) Sámedikki oahppomateriálabarggus sihkkarastit gielalaš ovtaveardasašvuoda ollašuvvama, anáraš- nuortalašgielat oahppomateriálabarggu beavttálmahttima ja bálkáhit bargguide buot vejolaš bargiid. Beavttálmahttit davvisámegiela oahppomateriálabarggu ja dahkat buot maid sáhttit, vai materiálabargui boadášedje eambbo olmmoš- ja ekonomalaš resurssat. Oahppomateriálabarggus giddet fuomášumi ovtaveardasašvuodagažaldagaide.

6.5.2 Sámekultuvrra doarjja

Sámedikki kulturlávdegotti deháleamos barggut jahkásaččat leat kulturveahkkeruđaid (bargoveahkkeruđat, prošeaktadoarjagat, servviid doaibmadoarjagat ja almmustahttindoarjagat) juohkin sámi kulturmearreruđas sihke ovdal máinnašuvvon veahkkeruđaid ruohtadoalločielggadusaid dahkan. Oahpahus- ja kulturministeriija juolluda dan váste sámediggái sierra mearreruđa sámegielat kultuvrra ovddideapmái ja sámeservviid doaimmaide.

Kulturlávdegoddi ollašuhtá doaimmain formála ja duođalaš ovtaveardasašvuoda sihke dássebealálaš meannudeami nu, ahte buot kulturveahkkeruđaid ohcciiguin meannuduvvo ovtaveardásaččat. Kulturdoarjagiid ohcamii, ohcamušaid gieđahallamii ja dievasmahttimii sihke veahkkeruđain addojuvvon mearrádusaide laktáseaddji áššehasbálvalus, dieđiheapmi ja rávven dáhkiduvvo buot golmma sámegillii sihke suomagillii. Áššehasbálvalusas ja rávvemis anáraš- ja nuortalašgielat bálvalusaid geavaheddjiid buot earenoamášdárbbuid eai dovdda.

Kulturveahkkeruđaid gieđahallanproseassas juohke ohccái sihkkarasto ovtaveardasaš vejolašvuota ohcamušas dievasmahttimii. Buot ohcciide biddjojít seammalágan áigerájit ja gáibádusat ohcamušaid dievasmahttimii. Seammaláhkai meannuduvvo go bivdit veahkkeruđaid ožžon olbmui ruhtadoalločielggadusaid. Buot veahkkeruđaid oažžuid gusket seammalágan gáibádusat veahkkeruđaid ruhtadoalloaddimiid oktavuodas.

Sámedikkis ii leat dutkojuvvon diehtu das, vásihedjeho buot kulturveahkkeruđaid ohccán áššehasat, ahte sin leat bálvalan dásseveardásaččat ja leatgo buot áššehasaid earenoamášdárbbuid dovdan. Dili čielggadeapmái lea dehálaš čađahit áššehasjearahallama, mii guoská kulturmearreruđaid ohcan priváhtaolbmuid ja sámeservviid ovdn. maŋemus viđa jagi áigodagas. Jearahallamis galggašii čielggadit movt sámediggi lea olaheamis ja movt sápmelaččaid ovtaveardasašvuota kulturmearreruđaid ohcamis ollašuvvá.

Doaibmabijut:

70) Dahkat áššehasjearahallama sápmelaččaid ovtaveardasašvuoda ollašuvvamis kulturmearreruđaid juolludeamis ja dahkat čielggadusa vuođu doaibmabijuid.

71) Buoridit anáraš- ja nuortalašgielat bálvalusaid kulturmearreruđaid ohcan- ja juolludanproseassas.

6.5.3. Sámegielat bálvalusat ja áššehasbálvalus

Sámedikki guovddáš áššebáhpirat, bargipolitihkalaš áššegirjiit sihke čoahkkinbovdehusat, áššelisttut, beavdegirjiit ja neahttasiidduid teavsttat jorgaluvvojít buot Suomas hállon sámegielaide.

Sámedikki aitosáš čoahkkimiin lea dulkon. Eará doaibmaorgánaid čoahkkimiin lea dulkon, jus dát doaibmaorgána nu mearrida ja dulkomii leat várrejuvvon resurssat. Sámedikkis addo áššehasbálvalus davvisámegillii álo njálmmálaččat ja čálalaččat. Anáraš- ja nuortalašgillii addojit čálalaš bálvalusat. Njálmmálaš bálvalusa anáraš- ja nuortalašgillii gártát fállat doaisttáži eanas dulkoma bokte.

Sámedikki bálvalusat leat buohkaide ovtaveardásaččat, vealakeahtes ja bálvalusaid geavaheddjiid earenoamášdárbbut váldojit vuhtii. Sámedikki áššehasbálvalusa bargiide addo skuvlejupmi deaividit earáláganvuodá.

Sámedikki váldo dieđugaskkusteapmi dáhpáhuvvá internehtas, dieđáhusain ja aviissain. Sámedikki dieđihemiin eat fáhte njuolga dakkár olbmuid geat eai geavat internehta. Berrege čielggadit movt sámedikki dieđihandoaimma sáhttá gárgelit nu, ahte dainna fáhteši maiddái iešguđetge ahkejoavkkuid. Nuorain ja vuorrasit olbmui leat iešguđetgelágan dieđu dárbbut sámedikki doaimmaid birra. Dieđiheapmi sosiála medias álggahuvvo.

Iešguđetge median boahká ovdan muhtumin boasttudiehtu sápmelaččain ja sámedikkis ja sápmelaččain addo stereotyhpalaš ja vealaheaddji miellagovva. Sámedikki galgá reageret vealaheaddji ja stereotyhpalaš čálašeapmái sápmelaččain. Sámedikki ruovttusiidduid sisdoallu gárgeluvvo nu ahte iešguđetgelágan geavaheaddji joavkkut váldojit vuhtii. Earenoamáš fuomášumi galgá giddet maiddái dasa, ahte ruovttusiidduid dieđihanmateriála lea čielggas lohkat ja áddehahti maid váilevaš návccat olbmuid.

Sámedikki doaimmain dieđiheapmi lea beakti, čađačuovgi ja joksá buot áššehasjoavkkuid. Dieđiheapmi gieđahallá vehádagaid dáfus guovddáš áššiid, iige atte stereotyhpalaš dieđuid. Sámediggi dieđiha buot golmma Suomas hállon sámegillii sihke suomagillii.

Sámedikki bálvalusain lea vejolaš addit máhcahaga.

Sámedikki ollašuhtá áššehasjearahallama sápmelaččaide sámedikki doaimmaid ovtaveardasašvuodas, áššehasbálvalusa fidnemis ja bálvalusaid gárgelandárbbuin. Čielggadusain jearrat ee. vásihuvvogo ahte sámedikki lea organisašuvdnan álki lahkonit, leatgo bálvalusat ovtaveardásaččat buohkaide, leatgo bálvalusaid geavaheddjiid earenoamášdárbbut oahppasat, leago áššehasbálvalusas rasisma, álkidahttago rávven ja bálvalusrávven buot joavkkuid beassama bálvalusaide, leatgo earenoamášbálvalusat čujuhuvvon riehta, leatgo sápmelaččaid iežaset vehádagaid oainnut váldon vuhtii, leago doaimmas dieđiheapmi beakti, čađačuovgi ja jokságo dat buot áššehasjoavkkuid.

Doaibmabijut:

- 72) Sámedikki bálvala buot golmma Suomas hállon sámegillii dássebealálaččat njálmmálaččat ja čálalaččat.
- 73) Sámedikki dieđihandoaibma gárghevuođu nu ahte váilevaš návccat olbmot ja sierra ahkejoavkkuid dárbbut vuhtiiváldojit.
- 74) Sámediggi váldá gieđahallamii čálašemi, mii vealaha sámiid dahje addá boasttu dieđu sámiin.
- 75) Geahččalit doallat sámedikki doaibmasajiid, áššehasbálvalusgaskaomiid ja dieđiheami easttaheapmin.
- 76) Sámediggi ollašuhtá áššehasjearahallama sámedikki bálvalusaid ovtaveardásaš ollašuvvamis ja álggaha jearahallama vuodul doaimmaid.

6.5.4 Sámegielat sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusat

Stáhtabušeahtas lea jagi 2002 rájes juolluduvvon sierra stáhtadoarjja sámegielat sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusaid dorvvasteapmái. Stáhtadoarjja lea dehálaš oassi sápmelaččaid vuodđolágas ásaheamis iešstivrema, man bokte sápmelaččat sáhttet leat guovddázis váikkuheamen sidjiide čujuhuvvon bálvalusaid ollašuhttimii. Stáhtadoarjja juhko dakkár bálvalusaid gárgheapmái ja dorvvasteapmái, main ollašuhtto sámiid ruovttuguovllus orru sápmelaččaid gielalaš ja kultuvrralaš vuoigatvuodát sosiála- ja dearvvašvuodadivššus. Mearreruđaid geavaheamis dahkko soahpamuš sámiid ruovttuguovllu gieldaid gaskkal. Mearreruđiguin buvttaduvvon bálvalusaid ordnenvuogádagain ja bálvalusaid sisdoaluin lea leamaš vejolaš váldit vuhtii maid áššehasa kultuvrralaš dárbbuid. Stáhtadoarjja dorvvasta praktihkas sámegielat bálvalusaid fidnema sámeguovllus, man vehkiin guovllus barget jahkásaččat 25-29 sámegielat sosiála- ja dearvvašvuodasuorggi bargi. Veahkkeruhta gokčá vuollel 40 % sámiid bálvalandárbbuin. Sámegielat sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusaid ruhtadandárbu sámiid ruovttuguovllus lea jahkásaččat oktiibuot badjel 1,6 miljovna euro.

Sámedikki ulbmilin lea ovddidit sápmelaččaid vejolašvuodaid oažžut sámegielat sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusaid olles riikkas.

Doaibmabijut:

- 77) Sámegielat sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusaide várrejuvvon mearreruđa juolludeamis dorvvastuvvo sápmelaččaid ovtaveardásaš vejolašvuohta oažžut sámegielat sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusaid iešguđetge sámiid ruovttuguovllu gieldain ja iežas eatnigillii. Mearreruđaid juolludeamis sierra ahkejoavkkuiguin meannuduvvo dásseárvosaččat ja sin bálvalandárbbuid mielde.
- 78) Sámediggi ovddida sámegielat sosiála- ja dearvvašvuodabálvalusaid oažžuma sámiid ruovttuguovllu olggobealde.

6.5.5 Sámegielat beaivedikšu ja giellabeassedoaimma

Stáhtabušeahtas lea sierra stáhtadoarjja oahpahus- ja kulturministeriija váldoluohkás sámegielat beaivedivššu fidnema dorvvasteapmái sámiid ruovttuguovllus. Doarjagiin dorjojuvvo eatnigielat mánáid beaivedikšu.

Stáhtabušeahtas lea jagi 2011 rájes čujuhuvvon oahpahus- ja kulturministeriija váldoluohkás mearreruhta sápmelaččaid giellabeassedoaimma váras. Giellabeassedoaimma lea guovddáš sajádagas sámegiela seailuma ja ealáskahttima dáfus. Giellabeassedoaimma viidu jagis 2013 sámiid ruovttuguovllu olggobeallái.

Doaimmabijut:

79) Sámediggi ovddida sámemánáid vuoigatvuođa sámegielat árrabajásgeassinbálvalusaide orrunbáikkis fuolakeahtá.

6.5.6. Sámedikki válggat

Sámediggeválggat doaimmahuvvojit juohke njealját jagi. Válggaid doibmiibidjama váste sámediggi ásahe válgalávdegotti. Válgalávdegotti bargun lea čállit válgalogahallama jienastanvuoiggalaččain ja bidjat válggaid doibmii. Válgalogahallama čállimii ja válggaid doaimmaheapmái dárbbášlaš skovit, rávvagat, dieđáhusat ja gulahusat almmustahttojit Suomas hupmon golmma sámegielain sihke suomagillii.

Sámediggeválggain dorvvastuvvo sápmelaččaid ovtaveardásaš vejolašvuohta jienastit orrunbáikkis, eatnigielas ja agis beroškeahtá. Válggaid ordnema gárggiidettiin galgá giddet earenoamáš fuomášumi iešguđetge ahkejoavkkuid návccaide ja dárbbuide válggaid oktavuođas ja sámiid ruovttuguovllu guhkes gaskaide. Go poastabálvalusat futnot, de boaittobealde guovllu vuorrasit sápmelaččaid vejolašvuođat jienastit sámediggeválggain futnot.

Doaimmabijut:

80) Gárgehit sámedikki válgaortnega nu, ahte dat sihkkarastá jienasteddjiid ovtaveardásašvuođa ássanbáikkis fuolakeahtá, giddemiin erenomáš fuopmášumi sierra ahkejoavkkuid dárbbuide.

6.5.7 Sámekulturguovddáš Sajos

Sámediggi vástida dálu váldoláigolažžan lanjaid ja bálvalusaid vuovdimis olggobeallái. Fitnodatdoaimma stivre Sajosa fitnodatdoaibmamálla ja etihkalaš rávvagat. Sámekulturguovddáža bálvalusaid vuovdimis čuovvut ovtaveardasašvuodálaga. Sámekulturguovddážis lágiduvvon doaibma galgá heivet sámi parlameantadálu gáibádusaide ja sámekultuvrra árvvuide.

7 OLLAŠUHTTIN JA ČUOVVUN

Bargiidpolitihkalaš áššegirjjiid ollašuvvama čuovvu bargjoavku, mas leat sámedikki bargiid, stivrra ja hoavddaid ovddasteaddjit sihke bargosuodjalansáttuolmmoš. Bargjoavkku čoahkku galgá leat dásseárvolága mieldásaš ja bargjoavkkus galgá leat anáraš- ja nuortalašgielagiid ovddastus. Bargjoavku vástida bargiidpolitihkalaš áššegirjjiid dárkkisteami válmmaštallamis. Bargjoavku válmmaštallá "mihttáriid", mainna sáhtta čielggadit bargiid buresveadjima, ovtaveardásašvuoda ja dásseárvvu sámedikki bargoservošis ja válmmaštallá bargiide oaivvilduvvon bargiidpolitihkalaš áššegirjjiin meroštallon jearahallamiid. Ulbmilin lea, ahte bargiidpolitihkalaš áššegirjjiid doaibmabijut leat váldon vuhtii sámedikki doaimmas jagi 2015 rádjai.

Bargiidpolitihkalaš áššegirjjiid ollašuvvama čuovvut sámedikki doaibmačilgehusa oktavuodas ja gieđahallat ollašuvvama bargiidčoahkkimiin. Sámedikki bušeahta ja ekonomijaplána gárvvisteamis giddejuvvo fuopmášupmi bargiidpolitihkalaš áššegirjjiid ollašuhhtimii ja resurseremii.

Bargiidpolitihkalaš áššegirjjiid ollašuhhtinvástu lea olles sámedikki bargoservošis, hoavddain ja politihkalaš njunnošis.

Ekonomiija- ja bargiidhálddahasas vástideaddji bargit fuolahit, ahte bargiidhálddahasas ovddidandoaimmat álggahuvvojit. Hoavddaid ovddasvástádussan lea fuolahit ovddidanságastallama čađaheamis, mearreáigásaš virgegaskavuodaid vuođustusain, ovtaveardásaš ja dásseárvosaš meannudeamis bargiiguin sihke ovttasdoaibmanmeannudemiid ollašuvvamis ja doarvái buori dieđujohtimis.

8 DOAIBMABIJUID GÁIBIDAN RESURSSAT JA ČOAHKKÁIGEASSOTABEALLA

Ođđa resurssaid čujuheamis bargiidpolitihkalaš áššegirjjiid ollašuhttimii mearriduvvo sámedikki bušehtas. Tabeallas leat árvvoštallon sierra dat doaimmat, maid sáhtttá dikšut dálá resurssaiguin ja dálá resurssaid ođđasit čujuhemiin ja dat doaimmat, mat gáibidit ođđa resurssaid.

Doaibmabidju	Dálá resurssaiguin	Ođđa resursa	Oppalašgollu/ persovdnabargojahki	Govvádus
1) Lágidat hoavddaide hovdenskuvlema unnimusat guokte beaivvi jagis.	x			
2) Doarjut hoavddaid eaktodáhtolaš jođiheapmi gárgeheami. Hoavddat sáhttet geavahit bargoáiggi ohcamuša mielde hovdendáidduid ja bargiidjođiheami gárgeheapmái dievasmahttinskuvlemiin	x			
3) Čoaggit sámedikki hálldahussii guoski jođihanvuogádagaid ja jođiheami birra máhcahaga jeavddalaččat.	x			
4) Ovddidat sámedikki hálldahussii guoski jođihanvuogádaga nu, ahte dat šaddá beaktiil, čielggas ja doaibmi maid spiehkastatdiliin, omd. dalle go hoavda lea guhkes virgefriijavuodas.	x			
5) Gárgehit bargiid máhtu ja bargoservoša gulahallama bargiidskuvlema vehkiin	x			
6) Dahkat máhcahaga addimis ja vuostáváldimis lunddolaš vuogi, mainna gárgehit bargoservoša ja bargoproseassaid.	x			
7) Čuovvut bargovuoigŋa dili bargiidčoahkkimiin ja ovddidanságastallamiin	x			
8) Lágidat jahkásaččat oktasaš virkkosmahttinbeivviid, man ulbmilin lea nannet bargoservoša buresveadjima ja servvolašvuoda.	x			

Sámedikki bargiidpolitihkkalaš áššegirjjit

Doaibmabidju	Dálá resurssaiguin	Ođđa resursa	Oppalašgollu/ persovdnabargojahki	Govvádus
9) Lágidat jahkásaččat dahje dávjjibut luohhtámušjunnošiid, hoavddaid ja bargosuodjalandoaibmagotti deaivvadeami sihke dárbbu mielde stivrra ja bargiid deaivvademiid.	x			
10) Bálkáhat sámegielat allaskuvlahárjehalliid aktiivvalaččat geasse- ja prošeaktabargguide birra jagi hárjehallandoarjagiin, vai sámediggi šaddá dovddusin bargobáikin ja seammás vástida sámedikki resursadárbi.	x			Buktá muhtun veardde ođđa goluid allaskuvlahárjehalliid oahpásmahttima ja rávvema geažil.
11) Fállat sámedikki jahkásaččat bargoeallimii oahpásmuvvanáigodaga čađahanbáikin muhtun oahppiide	x			Buktá muhtun veardde ođđa goluid oahpásmuvvanáigodaga rávvenbarggu geažil
12) Girjet rekryterenulbmiliid sámedikki doaibma- ja ekonomiiaplánii.	x			
13) Bargat ovtas sámiiid skuvlejeaddji oahppolágádusaiguin fállamiin ee. oahppočájánnasbargovejolašvuodaid.	x			
14) Dieđihit sámedikki ja dan bargovejolašvuodaid birra allaskuvlaohppiide.	x			
15) Čohkket sámedikki ruovttusiidduide geasuheadji diehtopakeahta sámedikki birra bargobáikin.	x			
16) Ovddidit allaskuvlaohpahusaid ordnema sámiiid ruovttuguovllus sámedikki bargguid dáfus dehálaš oahpposurggiin.	x			
17) Bargui galgá välljet ohcciiin olbmo, guhte deavdá barggu dáfus buoremusat skuvlen - ja ámmátdáidogáibádusaid ja lea bargui heivvolaš.	x			
18) Oahpásmahttit guđege sámedikki ođđa bargi persovnnalaččat.	x			

Sámedikki bargiidpolitihkkalaš áššegirjjit

Doaibmabidju	Dálá resurssaiguin	Ođđa resursa	Oppalašgollu/ persovdnabargojahki	Govvádus
19)Oppa bargosearvvuš doarju ođđa bargiid oahpásmahttima.	x			
20)Figgat dasa ahte ealáhahkii báhcci bargi diehtodáidu sirdása dasa, guhte virggis joatká.		x		Buktá ođđa goluid. Ulbmilin lea, ahte ealáhahkii báhcci ja virggis joatki sáhtášeigga bargat oktanaga muhtun vahku áigge ja ealáhahkii báhcci oahpásmahtta ođđa bargi bargui.
21)Ovddidat sámedikki bálkávuogádaga nu, ahte dat movttiidahtta skuvlet iežas ja buoridit bargočehppodaga. Skuvlen ja spesialčehppodat váldojuvvo vuhtii bálkávuogádaga ovddidettiin.				
22)Bálkáhat resurssaid olis sámediggái bargiidhálddahussii virgeolbmo, guhte vástida vejolaččat eará bargguid lassin sámedikki bargiidhálddahusas ja bargiidhálddahusa ovddideamis.	x	x	sullii 60 000 euro	Bargiid jodiheamis vástideaddji virgeolmmoš attášii vejolašvuoda geavahit eará hoavddaid resurssaid eará atnui lasihemiin barggu beaktiviluoda. Virgái sáhtášii vejolaččat lasihit maid eará bargguid.
23)Doallat bargiidčoahkkimiid jahkásaččat 2-4. Čoahkkimat dorjot bargiid váikkuhanvejolašvuodaid ja bargiid máhtolašvuoda ovddideami.	x			
24)Čađahat hoavdda ja virgeolbmo gaskasaš ovddidanságastallamiid juohke jagi. Ovddidanságastallamiin guorahallat ovddalgihtii boahttevaš jagi barggu dikšuma ja dievasmahttinskuvlendárbbuid.	x			
25)Doarjut bargiid skuvlenvejolašvuodaid. Figgat dasa, ahte skuvlemii geavahuvvojit 6 beaivvi guđege bargi nammii, guhte bargá sámedikkis fásta dahje mearreáigásaččat badjel jagi.	x			
26)Sámedikki bargoveahka galleda bargiidpolitihkalaš prográmma doaibmaáigge				

Sámedikki bargiidpolitihkkalaš áššegirjjit

Doaibmabidju	Dálá resurssaiguin	Ođđa resursa	Oppalašgollu/ persovdnabargojahki	Govvádus
Norgga ja Ruota sámedikkis ja oahpásmuvvá Norgga ja Ruota sámedikki doaibmavugiide.				
27)Čielggaiat vejolašvuođa álggahit bargiid lonohallama (dihto áigái) sámedikkis Norgga ja Ruota sámedikkiiguin.	x			Bargiid vejolaš lonohallan lasiha mátkegoluid sihke ođđa bargi oahpásmahhtingoluid.
28)Sámediggi doarju ruđalaččat virgeolbmuid sámegávtti dahje dasa gullelaš gárvvu skáhppoma.	x	x	1500-6000 EUR/geardelunddot	Go bargit molsašuvvet, sáhttet deivvolaččat boahtit golut vel muhtun duháhiid euro ovddas.
29)Ovddidat bálkávuođadaga nu, ahte das šaddá bálkkašeaddji, dásseárvosaš ja bargguid vástideaddji sihke movttiidahtta bargi ovddidit iežas skuvlema ja ámmátdáiddu.	x			
30) Váldit atnui bargoáiggeordnemiid, mat buoridit bargiid barggusloaktima, veadjima sihke barggu ja bearašeallima oktiiveheami.	x			
31) Geahpedat bargiid mátkkošteami ja lasihat videoráđđádallamiid geavaheami	x			
32)Geahpedat badjeláiggebargguid ja váldit giedahallamii badjeláiggebargguid lassáneami ovddidanságastallamiid oktavuodas	x			
33)Ovddidat Tyky-doaimea	x			
34)Čielggadat vejolašvuođa váldit atnui lihkadanseđela bargiide. Fállat bargiide jahkásaččat influeansaboahkohanávdnasa nuvtá.		x	12 000 EUR/j +x	Lihkadanseđela atnuiváldin buktá sámediggái hálddahusgoluid. Vearuheamet bargoaddi sáhtta doarjut ovttaskas bargi lihkadeami jahkásaččat 400 euro árvvus lihkadanseđeliin. Influeansaboahkohanávnnas máksá sullii 12 euro. Jahkasaš golloearri lea eanemustá 360 euro. Lea jáhkehahti ahte buohcanluomuid vejolaš geahppáneapmi buktá eará seasttuid.
35)Čuovvut buohcanluomuid meari ovdáneami ovtas bargodearvvasvuođafuolahusain	x			

Sámedikki bargiidpolitihkkalaš áššegirjjit

Doaibmabidju	Dálá resurssaiguin	Ođđa resursa	Oppalašgollu/ persovdnabargojahki	Govvádus
36) Hoavda ja su vuollásaš bargi ságastallaba bargi buresveadjima birra, go bargi eretorrumiid mearri lea mannan dihto rájá badjel.	x			
37)Roahkasmahttit boarrásut bargiid joatkit bargoeallimis njuovžilis ordnemiiguin	x			Njuovžilis bargoáiggeordnemat ja oasseáiggebargu sáhttet buktit lassegoluid sadjásaččaid bálkáheami ja oahpásmahttima geažil.
38)Sámediggi dahká vejolažžan bargiid gáiddusbarggu, vai bargit vedjet ja loktet buorebut bargoeallimis.	x			
39)Virgeolbmui sáhtta mieđihit ohcamuša vuođul vuoigatvuođa geavahit govtolaččat bargoáiggi sámegiela stuđeremii, jos dat beare bargguid dikšuma dáfus lea vejolaš.	x			
40)Bálkkáhis guorahallanvuđđosaš virgelobi sáhtta mieđihit ohcamuša vuođul muhtun oassái dahje ollásit sámegiela stuđerema várás oahpuid guhkkodaga ja ámmátdáiddu lasiheami gáibidan viidodagas.	x			
41)Bálkkáhis guorahallanvuđđosaš virgelobi sáhtta mieđihit ohcamuša vuođul dan viidodagas go lea dárbu árbevirolaš sámeealáhusaid hárjeheapmái, jos virgeolmmoš ii sáhte geavahit jahkeluomu dahje badjeláiggebarggus čoggon friijaáigge ealáhusaid hárjeheami várás. Árbevirolaš ealáhusaide lohkkjuvvojit boazodoallu, guollebivdu, meahccebivdu, čoaggin ja sámeduojit.	x			
42)Virgeolbmui sáhtta mieđihit ohcamuša vuođul, jos beare bargguid dikšuma dáfus lea vejolaš, vuoigatvuođa geavahit govtolaččat bargoáiggi árbevirolaš sámeealáhusaid ja kultuvrralaš olggosbuktimiid sihke bargguid dáfus	x			

Sámedikki bargiidpolitihkkalaš áššegirjjit

Doaibmabidju	Dálá resurssaiguin	Ođđa resursa	Oppalašgollu/ persovdnabargojahki	Govvádus
guovddáš sámi dieđu ja vásáhusaid skáhppomii omd. oassálastimiin árbevirolaš ealáhusaid ja sámekultuvrra gieđahalli gurssaide dahje eará dán sullasaš doaimmaide. Kultuvrralaš olggosbuktimiiguin oaivvildat ee. sámi juoigan-, huksen- ja dáiddaárbevieru.				
43)Badjel jagi guhkkosaš guorahallanvuđđosaš virgelobiid eat mieđit almmá nana spesialákkastallamiid.	x			
44)Guorahallanvuđđosaš virgelobiin dahkat álo oppalašguorahallama.	x			
45)Váldit atnui hálddahusa siskkáldas intraneahta, elektriikkalaš arkiivva ja ekonomijahálddahusa.	0,5 persovdnabargojahki vuosttas jagi	x	-0,5 persovdnabargojahki	Intraneahta atnuiváldin ja skuvlen buktá álggos bargoveahkamanuid. Vuordimis lea ahte intraneahta atnuiváldin buktá rehkenastimiid mielde 0,5 persovdnabargojagi veardde seasttuid. Intraneahta geavahangolut leat ođđa resursa.
46)Barguiváldinjearahallamis eat jeara sohkaabeallái dahje bearašgaskavuodáide guoski áššiid birra.	x			
47)Rekryteremis váldit vuhtii dásseárvoperspektiivva.	x			
48)Roahkasmahttit unnitlogu sohkaabeali ovddasteddjiid ohcalit bargguide, main leat dievddut dahje nissonat eanetlohkun. Jos bargodilit leat dakkárat, ahte dat eai heive nissoniidda/dievdduide, álggahat doaibmabijuid bargodiliid rievdadeami várás.	x			
49)Dásseárvvu ovddideaddji doaibmabidjun ásahat ovddabeallái unnitlogu sohkaabeali ovddasteaddji, jos ohccit leat gelbbolašvuodaset ja heivvolašvuodaset dáfus ovtaveardásaččat.	x			

Sámedikki bargiidpolitihkkalaš áššegirjjit

Doaibmabidju	Dálá resurssaiguin	Ođđa resursa	Oppalašgollu/ persovdnabargojahki	Govvádus
50) Čielggadat sámedikki bálkávuođadaga doaibmilvuođa ja dásseárvosašvuođa ja buktit evttohusa sámedikki bálkávuođadaga ođasmahttimis dievasčoahkkima gieđahallamii.	x			
51) Doarjut bargoeallima ja bearraša oktiiheiveheami njuovžilis bargoaigge- ja gáiddusbargočovdosiiguin.	x			Njuovžilis bargoaiggeordnemat ja oasseáiggebargu sáhttet buktit lassegoluid sadjásaččaid bálkáheami ja oahpásmahttima geažil.
52) Roahkasmahttit erenomážit dievdduid doallat bearašfrijjavuođaid.	x			
53) Sihkkarastit iešguđetge bargiidjoavkkuid ja sohkašvuođa beassat bargoadi lágidan skuvlemii.	x			
54) Ordnet bargiide ja hoavddaide skuvlema, mii gieđahallá dásseárvvu bargoeallimis.	x			
55) Eat dohkket headušteami. Váldit headuštandiliid gieđahallamii dalán ja ordnet bargiide dárbbu mielde skuvlema. Čállit bargobáikái sierra doaibmarávvaga headuštandáhpáhusaid eastadeami várás.	x			
56) Bearašfrijjavuođaid geavaheapmi ii sáhte leat eastta mearreáigásaš virgegaskavuođa joatkašuvvamii bearašfrijjavuođa áigge dahje dan maŋŋa iige eanaš ovddit jagiide vuodduuvvi árvvoštallan oáččo doalvut mangelágan vealaheapmái	x			
57) Sámediggi ovddida ovdduidgohcimisttis ja eará doaimmastis dásseárvvu ollašuvvama	x			
58) Ordnet hoavddaide skuvlema mánggabealat jođiheamis	x			
59) Ordnet oppa bargoservošii ja luohttamušolbmuid skuvlema ovtaveardásašvuođa birra	x			

Sámedikki bargiidpolitihkkalaš áššegirjjit

Doaibmabidju	Dálá resurssaiguin	Ođđa resursa	Oppalašgollu/ persovdnabargojahki	Govvádus
60)Ovttaveardásaš bargovuoiŋas vástida oppa bargosearvvuš	x			
61)Bargiidbargojoavkkuin ja dakkár bargojoavkkuin, gos dárbbášuvvo bargiid ovddasteaddji, galgá joavku ovddastit mánggabealálaččat sámedikki bargiidbirrasa ja sámegiela sierra giellajoavkkuid.	x			
62)Roahkasmahttit anáraš- ja nuortalašgielagiid ohcalit sámediggái bargui.	x			
63)Ovttaveardásašvuoda ovddideaddji doaibmabidjun ásahat ovddabeallái anáraš- ja nuortalašgielagiid, jos ohccit leat gelbbolašvuodaset ja heivvolašvuodaset dáfus ovttaveardásaččat.	x			
64)Dárbbu mielde anáraš- ja nuortalašgielat ohcciid gielladáiddu čujuheami várás bivdit cealkámuša sámi giellarádis dahje čielggadat gielladáiddu earáláhkai.	x			
65)Oahpásmahttinprográmmas váldit vuhtii iešguđetgelágan bargiid dárbbuid.	x			
66)Čielggadat sámedikki bálkávuođadaga doaibmilvuoda ovttaveardásašvuoda dáfus.	x			
67)Sámediggi geahččala leat easttahiis bargobáiki.	x			
68)Sámedikkis ii dohkkehuvvo mangelágan vealaheapmi.	x			
69)Sámedikki oahppamateriálabarggus sihkkarastit anáraš- ja nuortalašgielat oahppamateriálabarggu beavttálmuvvama ja bálkáhat bargguide buot vejolaš bargiid. Beavttálmahttit davvisámegiela oahppamateriálabarggu ja dahkat buot maid sáhttit, vai materiálabargui oččošeimmet lasi olbmuid ja ruđalaš resurssaid. Giddet	x	x		Sámediggi váikkuha ovdduidgohcimiinnis oahppamateriálamearreruđa lasiheapmái.

Sámedikki bargiidpolitihkkalaš áššegirjjit

Doaibmabidju	Dálá resurssaiguin	Ođđa resursa	Oppalašgollu/ persovdnabargojahki	Govvádus
oahppamateriálabarggus fuopmášumi ovtaveardásašvuodagažaldagaide.				
70)Dahkat áššehasjearahallama sámiid ovtaveardásašvuoda ollašuvvamis kulturmearreruđaid miediheamis ja dahkat čielggadusa vuodul doaibmabijuid.	x	x	2000 EUR + 0,1 persovdnabargojahki	Áššehasjearahallama ollašuttin sámedikki iežas bargiid dahje bargohárjehallama bargun.
71)Buoridat anáraš- ja nuortalašgielagiid bálvalusa kulturmearreruđaid ohcan- ja miedihanproseassas.	x			
72)Sámediggi bálvala sámiid buot golmma Suomas hállojuvvon sámegillii ovtaveardásaččat njálmmálaččat ja čálalaččat.	x	x		Anáraš- ja nuortalašgielat áššehasbálvalusa ovddideapmi gáibida lasseresurssaid.
73)Ovddidat sámedikki dieđihandoaimma nu, ahte dat váldá vuhtii buohcci olbmuid ja iešguđetge ahkejoavkkuid dárbbuid.	x	x		
74)Sámediggi váldá gieđahallamii čálašeami, mii vealaha sámiid dahje addá boastto dieđu sámiin.	x			
75)Geahččalat doallat sámedikki doaibmasajiid, áššehasbálvalusgaskaomiid ja dieđiheami easttaheapmin.	x			
76)Sámediggi čađaha áššehasjearahallama sámedikki bálvalusaid ovtaveardásašvuoda ollašuvvamis ja álggaha jearahallama vuodul doaibmabijuid.	x		2000 EUR + 0,1 persovdnabargojahki	Áššehasjearahallama ollašuttin sámedikki iežas bargiid dahje bargohárjehallama bargun.
77)Sámegielat sosiála- ja dearvvasvuodabálvalusaid várrejuvvon mearreruđa miediheamis dorvvastat sámiid ovtaveardásaš vejolašvuoda oažžut sámegielat sosiála- ja dearvvasvuodabálvalusaid sámiid ruovttuguovllu gielddain ja iežas eatnigillii. Mearreruđaid miedihettiin meannudat	x	x		Sámegielat sosiála- ja dearvvasvuodabálvalusaid ruhtadeami lasiheapmái sámediggi váikkuha ovdduidgohcimiin.

Sámedikki bargiidpolitihkkalaš áššegirjjit

Doaimmabidju	Dálá resurssaiguin	Ođđa resursa	Oppalašgollu/ persovdnabargojahki	Govvádus
dásseárvosaččat iešguđetge ahkejoavkkuiguin bálvalusdárbbu mielde.				
78) Sámediggi ovddida sámegielat sosiála- ja dearvvasvuodabálvalusaid oažžuma sámiid ruovttuguovllu olggobealde.	x	x		Sámediggi váikkuha ovdduidgohcimiinnis mearreruđa lasiheapmái.
79) Sámediggi ovddida sámemánáid vuoigatvuoda sámegielat árrabajásgeassinbálvalusaide ássanbáikkis fuolakeahtá.	x	x		Sámediggi váikkuha ovdduidgohcimiinnis mearreruđa lasiheapmái.
80) Ovddidat sámedikki válgaortnega nu, ahte dat sihkkarastá jienasteddjiid ovttaveardásašvuoda ássanbáikkis fuolakeahtá, giddemiin erenomáš fuopmášumi iešguđetge ahkejoavkkuid dárbbuide.	x	x x	20 000 EUR	Čielggadeami gárvvisteapmi ovttaveardásašvuoda ollašuvvamis válgaortnegis.

9 VÁIKKUHUSAT

Bargiidpolitihkalaš áššegirjjit ollašuhttin gáibida dálá resurssaid čujuheami sihke ođđa resurssaid bargiid buresveadjinbálvalusaide, bargogaskavuodáovdduide, bargiidhálddahussii ja elektrihkalaš vuogádagaid ovddideapmái. Bargiid skuvlema, bargiid oktasašdoaimma ja hovdenskuvlema lasiheapmi gáibida ođđa resurssaid ja dálá resurssaid ođđasitčujuheami. Skuvlen ja oktasašdoaimma buktá guhkes áigodagas seastuid, go bargiid ámmátdáidu ja oktavuodadovdu lassána. Njuovžilis bargovejolašvuodát ja bargiid ovdduid buorideapmi lasihit barggus loaktima ja barggusveadjima. Bargiid váikkuhanvejolašvuodát ovddiduvvojit bargoeallima rievdi diliin ja vuorrováikkuhus hoavddaid ja sin vuollasaš bargiid gaskkas buoriduvvo ovddidemiin bargoservoša doaimma. Buohcanluomuid lassáneami gieđahallamiiváldin ja njuovžilis bargoaiggečovdosat geahpedit buohcanluomuid sihke beavttálmahttet sámedikki doaimma, barggusloaktima ja buktet maid ruđalaš seastuid. Sámedikki intraneahta atnuiváldimiin geahččalat beavttálmahttit sámedikki bargiid-, áššegirje- ja ekonomijahálddahusa, vai resurssat báhcet eará doaimmaide.

Bargiidpolitihkalaš áššegirjjit doaibmabijuiguin doarjut bargiid sámegiela máhtu doalaheami ja buorideami ja váldit vuhtii bargiid sápmelašvuodá bargoservoša riggudahtti áššin. Roahkasmahttit bargiid buktit iežaset sápmelašvuodáset ovdan bargoeallimis. Sihkkarastit bargiid vejolašvuodaid hárjehit árbevirolaš sámeeláhusaid sihke ovddidit sámegiela máhtu ja sámi kultuvrralaš olggošbuktimiid.

Barggusloaktima sávvat ná buorranit ja seammás bargoservošis leat čielga njuolggadusat dásseárvvu ja ovtaveardásašvuodá ollašuhttimii. Sámedikki doaimma geahččalat beavttálmahttit ovddidemiin hálddahussii guoski jođihanvuogádaga.

Bargiidpolitihkalaš áššegirjjit vehkiin sámediggi čujuha, ahte lea miela miel, mánggaárvosašvuodá gudnejahtti bargobáiki ja beroštupmi sámediggái bargobáikin lassána. Sámediggi šaddá bargosearvvušin mángggabealageabbon. Sámedikki rekryterema sávvat šaddat álkibun.

Sámedikki bargoveahkaráhkadusa jáhkkit šaddat dásseárvosažžan, dasgo rekryteremis giddet fuopmášumi iešguđetge sohkašbelliid ovddastussii sierra bargiidjoavkkuin. Sámedikki anáraš- ja nuortalašgielat bálvalusat buoriduvvojit, go sámediggi lihkestuvvá rekryteret lasi olbmuid, geat hálldašit uhcitlogu sámegielaid. Sámedikki fállan bálvalusain ovtaveardásašvuodá ovddideapmi lea njunušprinsihpa. Dásseárvosašvuodá ja ovtaveardásašvuodá ovddideapmi lea prinsihppan sámedikki buot doaimmain.

Sámedikki fállan áššehasbálvalusa sávvat buorranit ja vuorrováikkuhusa sámi servošiin ovdánit. Ovddidat sámedikki dieđihandoaimma nu, ahte dat fállá rivttes dieđu sámiid ja sámedikki doaimma birra. Jáhkkinis lea ahte sámiid diehtu sámedikki doaimma ja sámiid vuoigatvuodaid birra ná buorrána.